

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографски)

на

XV-то обикновено Народно събрание.

Първа редовна сесия.

XIII заседание, сряда, 5 ноември 1911 г.

(Открито отъ подпредседателя г. М. Маджаровъ, въ 2 ч. 45 м. следъ пладне)

Председателствующъ М. Маджаровъ: (Звъни)
Моля секретаря г. Никола Начевъ да провери отсъствающитъ г. г. народни представители.

Секретаръ Н. Начевъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитъ представители: Желѣзъ Абаджиевъ, Иванъ Абрашевъ, Никола Алтимирски, Цанко Бакаловъ, Иванъ Балтаджиевъ, Петъръ Вешковъ, Илия С. Бобчевъ, Цоню Бръшляновъ, Димитъръ Бръчковъ, Деко Ванковъ, Желю Влашки, д-ръ Георги Гаговъ, Витанъ Герасимовъ, Георги Губидѣльниковъ, Иванъ Дочевъ, Георги Икономовъ, Димитъръ Икономовъ, Величко Кознички, Григоръ х. Константиновъ, Петко Кочанковъ, Сюлейманъ Мемишевъ, Мехмедали Герей Месудовъ, Митю Милковъ, Димитъръ Мицайковъ, Иванъ Младеновъ, Георги Недковъ, Симеонъ Неновъ, Теню Начевъ, Тодоръ Орловъ, Иванъ Петровъ, Стефанъ Поповъ, Василь Радоевъ, Спиридонъ Рачевъ, Стефанъ Савовъ, Василь Стаменовъ, Христо Тодоровъ, Ганчо Торомановъ, Михайлъ Такевъ, Христо Хаджиевъ, Цонко Харбовъ, Гавриилъ Цонковъ и Дечко Ченгелиевъ)

Председателствующъ М. Маджаровъ: Г. г. народни представители! Отсъствуватъ 42 души народни представители; слѣдователно, има прѣдвидения въ конституцията съставъ, за да се счита Събранието за правилно конституирано.

Прѣди да почнемъ отложения отъ снощи дневенъ редъ, имамъ честь да ви съобща, че прѣдседателството е дало отпущъкъ на чирпанския народенъ прѣдставителъ г. Тодоръ Орловъ — 2 дена, на рабровския г. Петко Кировъ — 6 дена, на татарназарджишкия г. Михайлъ Такевъ — 5 дена, на врачанския г. Стефанъ Савовъ — 3 дена, на къзѣлагашкия г. Димитъръ Нарлиевъ — 10 дена, на балчишкия г. Благой Кировъ — 10 дена и на плѣвенския г. Бочо Лачовъ — 6 дена.

Още двама народни прѣдставители сж поискали отпущъкъ: силистренския г. Петъръ Бабаджановъ — 10 дена, и пазарджишкия г. д-ръ Георги Гаговъ — 3 дена; но понеже тѣ сж взели вече прѣдвидения

въ правилника 10-дневенъ отпущъкъ, какъвто дава прѣдседателството, затова азъ се допитвамъ до васъ, на тия двама народни прѣдставители да продължимъ ли отпущка, на единия съ 10 дена, а на другия съ 3 дена. Тия отъ васъ, които приематъ да се продължи отпущъктъ на единия съ 10 дена, а на другия съ 3 дена, моля, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство) Приема се.

Има думата г. министърътъ на общественитъ сгради.

Министъръ А. Франгя: Азъ дължа да отговоря на едно питане, отправено ми отъ почитаемия народенъ прѣдставителъ отъ Дупница. Питането е въ тази смисълъ: по кои причини така небрѣжко се поправя шосето Чепино—Пазарджикъ, поврѣдено отъ наводненията тази пролѣтъ, и защо досега тия поправки не сж били довършени, отъ което страдатъ интереситъ на населението.

Г. г. народни прѣдставители! Никаква небрѣжностъ не е имало по поправка на шосетата. Известно ви е, че прѣзъ мѣсецъ юлий, както и прѣзъ мѣсецъ августъ, имаме стихийни поройни дъждове. Причиненитъ загуби, изчислени въ дирекцията, възлизатъ отъ първитъ дъждове на 800.000 л., а отъ вторитъ — на 200.000 л. — или нѣщо 1 милионъ лева. Знае се, отъ една страна, че това донесе и добро, защото тази голѣма реколта, която имаме, се дължи отчасти на тѣзи проливни дъждове, и, ако изгубихме 1 милионъ лева за шосета и мостове, отъ друга страна около 600 хиляди лева за поправка на желѣзницитъ, имаме пкъкъ около 15—20 милиона лева приходъ отъ реколтата. Ние тутажси взехме всички мѣрки, за да поправимъ пѣтищата и да туримъ въ едно добро положение съобщенията, и известно е колко скоро съобщенията по желѣзницитъ се възстановиха. За шосетата, обаче, нѣмахме работници, при всичкитъ голѣми заплати, които имъ дадохме: отъ 1-80 л. до 3-50 л. Трѣбваше да имаме и специални работници, като миньори и зидари. Намѣрихме ги, и най-сетнѣ, като не можахме да си помогнемъ и съ тѣхъ, взехме една команда отъ пионеритъ, и даже досега рабо-

тимъ съ тази команда отъ пионери, да помогнемъ на населението, за да бждатъ поправени тия шосета колкото се може по-скоро. Е добръ, въпросното шосе е вече на привършване, подиръ 8 дена ще го дадемъ на населението за използване.

Мисля, че слѣдъ тия обяснения, почтаемиятъ народенъ прѣдставителъ отъ Дупница ще бжде доволенъ.

Д-ръ Н. Провадалиевъ: Доволенъ съмъ, но ще по-моля г. министра да вземе дѣйствиелно енергични мѣрки, за да се свърши тази работа, защото знаемъ държавнитѣ работи: 8 дена се казва, а нѣкъ то, въ сжщностъ, по нѣкога излиза 80 дена.

Министъръ А. Франгя: Подиръ 10 дена ще покани г. Провадалиева да отидемъ наедно, за да види, че всичко е свършено, а сега нѣма, освѣнъ да му благодаря.

Прѣдседателствующъ М. Маджаровъ: Има думата плодидвскитѣ народенъ прѣдставителъ г. д-ръ Никола Генадиевъ, по отговора на тронното слово.

Д-ръ Н. Генадиевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Ще имамъ честта да изложя нѣкои мисли върху два отъ пасажитѣ на тронното слово, единиятъ отъ които говори за свободата на изборитѣ, а другиятъ се докосва до отношенията ни съ чуждитѣ държави.

Откакъ съмъ влѣзълъ въ Народното събрание, не си спомнямъ сесия, да не се е говорило за свободата на изборитѣ — тронното слово да я не възвѣстява и народнитѣ прѣдставители отъ опозицията да я не оспорватъ. И много пжти ми е минавало чрѣзъ ума, че, може-би една отъ причинитѣ за да се говори толкова много за тая свобода е, че въ дѣйствиелностъ въ България нѣма пълна свобода, каквато трѣбва да има — не по вината на днешното правителство, а по вината на всички правителства и по причини по-дълбоки и стоящи извънъ правителствата.

Не подлежи на съмнѣние, че изборитѣ за великото Народно събрание бѣха по-свободни, отколкото послѣднитѣ избори: правителството не желаше тогава да си изхаби цѣлия капиталъ. Не подлежи на съмнѣние, че насилия въ сжщинската смисълъ на думата, груби насилия, както ги е имало другъ пжтъ, нѣмаше нито въ единитѣ, нито въ другитѣ избори. Но имаше въздѣйствиелна надъ избирателитѣ, чрѣзъ органитѣ на властта, съ всички срѣдства, съ които може да си служи едно правителство и съ които сж си служили всички правителства безъ изключение — нашето, вашето, вчерашното, днешното, утрѣшното и онуй, което ще дойде слѣдъ него; всички тѣзи срѣдства се употребиха, за да се обезпечи болшинство на правителството. Но дълженъ съмъ тутакси да забѣлжа, че ако болшинството на двѣтѣ партии, които съставляватъ правителството, е толкова голѣмо, това не се дължи нито на насилия, нито на голѣмата привързаностъ на избирателитѣ къмъ управляющитѣ партии; то се дължи на обстоятелството, че онази колеблива маса отъ избиратели, която не принадлежи на организираниѣ партии, която не е вписана въ кадритѣ на различнитѣ партии, и която въ другитѣ, по-просвѣтенитѣ държави, върви съ общественото мнѣние, тая маса у насъ постоянно върви съ правителството; дължи се на отношенията на масата, на българския народъ къмъ политическитѣ партии, къмъ тѣхнитѣ програми, и тамъ трѣбва да търсимъ истинскитѣ причини за силата и трайността на личния режимъ. Позволете ми двата въпроса да ги третирамъ едноврѣменно.

Какво нѣщо е личенъ режимъ? Споредъ това, което се пишеше въ вѣстникитѣ прѣди нѣколко го-

дини, особено когато ние управлявахме България, особено тогавъ, когато престигатъ ни, като правителство бѣше ослабналъ, личенъ режимъ значи най-гозното нѣщо въ България: единъ хора, които се подчиняватъ на царя, за да изгълняватъ неговитѣ прищевки, надъ тѣхъ отгорѣ единъ царъ, който, само за зло на България, заповѣдва на свонитѣ министри. Разбира се, това долно партизанско опрѣдѣление нѣма да ни спира нито една минута да внимемъ въ сжщността на въпроса. Личенъ режимъ въ една държавна сжществува, когато държавниятъ глава, монархътъ или прѣдседателътъ на републиката, се мѣси въ управлението и прѣимушество за сваляне и качване на министерствата. Ако министерствата падатъ по личната воля на българския царъ, има личенъ режимъ; ако се назначаватъ нови министерства по личната воля на царя и тази грижа се възлага на лица не посочени отъ общественото мнѣние, ами опрѣдѣлени отъ царя, има личенъ режимъ. Парламентаренъ е режимътъ, когато сждбата на правителствата зависи изключително отъ Народното събрание: да не може да падне правителството, дордѣ народното прѣдставителство не го бламира; да не може да дойде на властъ правителство, ако не се ползува съ довърнето на болшинството отъ Народното събрание. Споредъ нашата конституция, кой е законниятъ режимъ въ България? Има ли нужда днесъ да се спори върху този въпросъ? — Конституционно-парламентарниятъ. Въ сжщностъ, имало ли е нѣкога парламентаренъ режимъ въ България? Подъ каквъ режимъ сме живѣли ние досега и живѣемъ и днесъ? Подъ личенъ режимъ. Върховната властъ е разпрѣдѣлена отъ нашата конституция между два фактора: държавния глава и народа. Кждѣто има налице такова положение, неминуемо ще има и борба между тѣзи фактори, и който е по-силенъ, той ще опѣне чергата къмъ себе си — той ще наддѣлва. Дордѣто царътъ е по-силенъ отъ народа, по-голѣмата частъ отъ властта ще бжде въ негови ржцѣ; по постепенно съ политическото възпитание на народа, постепенно съ израстването на обществени слоеве, които да иматъ интересъ да поддържатъ извѣстенъ режимъ, властта, чергата ще се отдрѣнва отъ ржцѣтъ на царя, за да отива къмъ народа. И тогава ще се приближаваме къмъ парламентарния режимъ. Но дотамъ не сме дошли днесъ. Днесъ по-силенъ е царътъ, не защото е лошъ, не защото е добъръ, ами защото такова е положението, което владѣе въ България, такова е положението на нашето общество, на нашето избирателно тѣло.

Откакъ е дошълъ царъ Фердинандъ въ България, имало е нѣколко министерства. За първото министерство на Стамболова не може да се рече, че е плодъ на личния режимъ, защото Стамболовъ бѣше регентъ и държеше властта, прѣди да дойде царътъ. Но падането на Стамболова е проявление на личния режимъ, защото Стамболовъ падна по желанието, по волята на царя.

Д-ръ А. Златевъ: Цѣлъ свѣтъ бѣше викналъ аманъ отъ неговото министерство.

Прѣдседателствующъ М. Маджаровъ: Моля Ви, г. Златевъ, не прѣкъсвайте оратора.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Да-ли цѣлъ свѣтъ бѣше викналъ аманъ или не, е широкъ въпросъ, който можемъ да обсъдимъ. Въ всѣки случай, Вие ще направите по-добръ да слушате, за да научите нѣщо. (Смѣхъ)

Подиръ Стамболова дойде министерството на покойния Стоиловъ. И тогавъ се говорѣше, че личността на министъръ-президента е посочена отъ общественото мнѣние, защото всичкитѣ опозиционни партии бѣха възложили на него надеждитѣ си и грижата да състави министерство. Това е вѣрно. Но при всичко

това, министерството на Стоилова бѣше плодъ на личния режимъ. Тогазъ имаше партии, които бѣха извънъ властта, по силата на обстоятелството, че тѣзи партии не признаваха княза и, слѣдователно, не можеха да взематъ участие въ управлението. А останалитѣ партии, па и другитѣ заедно съ тѣхъ, трѣбваше да посочатъ лице, което да се ползува съ довърнето на княза. И това бѣше необходимо въ онѣзи врѣмена, дордѣ излѣземъ изъ аномалното положение, което изключваше отъ управлението двѣ политически партии въ България. За това Стоиловъ бѣ посоченъ не като човѣкъ на партиитѣ, а като човѣкъ на княза. Когато прѣзъ м. януарий 1899 г. падна министерството на покойния Стоиловъ, властта се повѣри на покойния Грековъ, който състави министерство заедно съ г. Радославова. Но и то бѣше министерство на личния режимъ. Нѣма нужда васъ да увѣрявамъ, защото ваши прѣдставители отъ тази трибуна най-много на туй сѣ настоявали, най-много на туй сѣ напирали, че съставянето на Грековото министерство не е нито конституционно, нито парламентарно: викамъ е извънъ камарата единъ човѣкъ, който не е даже шефъ на болшинството, защото болшинството бѣше отъ двѣ коалирани партии; слѣдователно, то бѣше министерство на личния режимъ. Тѣй е, и ние го казваме. Азъ бѣхъ партизанитѣ на Грекова, поддържахъ правителството Грековъ-Радославовъ, но казвамъ: вѣрно, и то бѣ министерство на личния режимъ. Подиръ него дойде министерството на покойния Тодоръ Иванчовъ, и за него знаете, че се каза същото нѣщо: не шефътъ на партията се назначи за министъръ президентъ — при всичко че то е работа на партията, на кого желае да повѣри властта. И то е плодъ на личния режимъ. Идва коалиционното правителство на покойния Каравеловъ. То е единственото, което изхожда отъ камарата, и недѣйствително се очудва, като чуе отъ устата ми, че и то е дѣло на личния режимъ. За да излѣзе болшинство въ Народното събрание, което да даде довърне на туй правителство, това бѣше насочено отъ врѣмешното правителство по заповѣдь отъ горѣ. Коалицията отъ тритѣ партии, която искаше да състави министерство изъ срѣдата на болшинството на Народното събрание, посочи друго лице на държавния глава; това лице не се прие, и само тогава Каравеловъ състави министерство. Подиръ падането на покойния Каравеловъ, въ слѣдствие вота на камарата, слѣдователно, не по личната воля на държавния глава, а по парламентаренъ начинъ, състави се министерството на покойния г. Даневъ. (Смѣхъ) Извинете, много непадна приказка казахъ; ще му даде Господъ дългъ животъ, затуй се събъркахъ. Отъ оппозиционитѣ редове г. Теодоровъ настояваше, че това министерство е министерство на личния режимъ. И вѣрно. Народното събрание бѣше бламирало болшинството, което поддържане бившето правителство, слѣдователно, не на частъ отъ туй болшинство можеше да се повѣри по парламентаренъ редъ грижата за съставяне на ново министерство. Слѣдъ това дойде личниятъ режимъ надъ личнитѣ режими — дойдохме ние. Тамъ вече нѣма кой да рече, че нѣмаме личенъ режимъ. (Голѣмъ смѣхъ) Тази е разликата между насъ и другитѣ: ние бѣхме повече личенъ режимъ, защото хората го казватъ, и ние го казваме; а пѣкъ вие сте по-малко личенъ режимъ, защото всички го знаятъ, а пѣкъ вие не го признавате. (Смѣхъ) Друга разлика нѣма. Подиръ това идва министерството на г. Малинова. И за него противнитѣ му казваха, че е министерство на личния режимъ, защото съ нищо не бѣше посочено, че не прѣмѣнно г. Малиновъ трѣбваше да състави министерство. По-скоро то трѣбваше да се състави отъ г. Данева или г. Гешова. И най-послѣ идва министерството на г. Гешова. За него ще видимъ, да-ли е

дѣло на личния режимъ, има ли вина у г. Гешова или въобще у неговитѣ другари, че сѣ приели властта, или не.

Защо се хвърляха обвинения, че всичкитѣ министерства, които сѣ управлявали отъ толкова години насамъ, сѣ сѣ плодъ на личния режимъ? Кой е недостатъкътъ, кой е порокътъ въ съставянето на тѣзи министерства? Той е, споредъ думитѣ на ония, които се бориха противъ личния режимъ и които забравиха тая борба, защото днесъ е непотрѣбна, че царътъ, държавниятъ глава, не назначава министерство изъ срѣдата на хора, които се ползуватъ най-много съ довърнето на българския народъ, ами избира слаби партии, изолирани лица, избира мнѣшества и тѣхъ натрапва да управляватъ България. И тогазъ изъ единъ пѣтъ се повдига въпросъ: какъ царътъ може да узнае на коя партия е дълженъ да повѣри управлението. Ако всичко се вършеше, както въ истински парламентарнитѣ държави, нѣмаше да има споръ върху срѣдствата, върху мѣрцитѣ, които трѣбва да вземе царътъ, за да узнае какъ е болшинството на народа. Но у насъ това нѣщо е помѣжко. Вие знаете, че въ Англия или въ Франция, напр., министерствата се съставятъ изъ срѣдата на парламента. Ако министерството на г. Кайо падне утрѣ, нѣма да се разтури камарата, ще викатъ въ палата на прѣдседателя на републиката извѣстни политически лица, посочени отъ прѣдседателитѣ на сената и на камарата на депутатитѣ, и който отъ тѣхъ успѣе да създаде болшинство въ парламента, той ще вземе управлението. Слѣдователно, болшинството прѣдшествува съставянето на министерството. Въ Англия днешното правителство, ако си подаде оставката, затова, защото камарата на общинитѣ е противъ него — при всичко, че има болшинство въ нея — въ слѣдствие прѣмѣтването гласовѣтъ на радикалитѣ или прѣдидитѣ, и отетанн мѣстотъ си на другата партия, на партията на торитѣ, която е въ оппозиция, тя ще състави правителство и ще управлява същата камара, ако не я разтурятъ. Въобще въ Англия камаритѣ се разтурватъ, нормално не достигатъ своя край. Новата камара даде ли довърне на правителството, добръ, не даде ли — правителството на часа ще си върви. Английскитѣ избиратели не даватъ всѣкога болшинство на правителството, което управлява. Английскитѣ политически партии прѣдпочитатъ да правятъ избори не когато сѣ на власт, а когато сѣ противници на властта. У насъ правителствата падатъ не въ парламента, а извънъ парламента: въпрѣки болшинствата, които ги подкрѣпватъ, правителствата падатъ, подаватъ си оставката и царътъ е принуденъ да вика нѣкое лице, извънъ туй болшинство, за да състави ново министерство. Отдѣ ще знае той, коя е най-силната партия въ него моментъ, когато пада правителството? Ако ни вика на софѣра, както стана единъжъ, и ни пита всички, азъ ще кажа, че най-силната партия е нашата, г. Гешовъ, ще каже, че най-силната партия е народната, г. Даневъ ще похвали своята, и г. Радославовъ ще каже: „Моята партия не е най-силната, и за доказателство, като ми дадете указа, ще видите, че изборитѣ ще вземемъ ние“. (Смѣхъ) Г. Малиновъ сѣщо така ще каже, че неговата партия е най-силната. Трѣбва, слѣдователно, да дадемъ друго нѣкое мѣрило или да има нѣкое създадено отъ законитѣ мѣрило. Отъ законитѣ създадено мѣрило има тамъ, дѣто правителствата се качватъ и падатъ вжтрѣ въ парламента. Щомъ качването и падането на правителствата става вънъ отъ парламента, мѣрило нѣма; има мѣрило на здравия разумъ, има мѣрило на доктрината. И въ това отношение доктрини въ България има много — толкова много, колкото е имало министри кризи. За всѣка министерска криза има особена доктрина. Позволете ми да цитирамъ възврѣнното на

почитаемия наш прѣдседателъ на камарата, г. Даневъ. Въ дневникитѣ на Народното събрание отъ 1899 г., първа извънредна сесия, стр. стр. 15 и 16 отъ I томъ, г. Даневъ се изразява по слѣдующия начинъ: (Чете) „Азъ твърдя, че старото министерство, т. е. министерството на г. Стоилова не падна нито по конституционенъ, нито по парламентаренъ редъ“. Защо, съвършено излишно е да влизамъ въ подробности. По-нататъкъ на другата страница г. Даневъ казва: (Чете) „Както и да е, състави се новото министерство. Азъ ще имамъ честта и по отношение новото министерство да кажа, че то се състави по единъ непарламентаренъ и неконституционенъ начинъ. Непарламентаренъ затова, защото, подиръ оттеглянето на бившия кабинетъ, парламентарниятъ редъ изискваше държавниятъ глава да се обърне къмъ прѣдседателя на камарата или, ако той е билъ заедно съ падналото министерство — къмъ прѣдставителитѣ на меншеството, които гласуваха противъ договоритѣ“. Слѣдователно, споредъ мнѣнието на почитаемия г. д-ръ Даневъ, въ 1899 г., когато падна министерството на покойния Стоиловъ, държавниятъ глава бѣше длъженъ или да се обърне къмъ прѣдседателя на камарата — това не можеше да направи, защото прѣдседателитѣ на камарата поддържаше договоритѣ — или да се обърне къмъ ония народни прѣдставители, които прѣдставляваха и ръководѣха меншеството, гласуваши противъ договоритѣ. Касаеше се за договоръ за заемъ и за откупване на източнитѣ желѣзници. Това менство се състои отъ прогресисти и отъ отцѣпници отъ пародната партия, които се отсѣгнаха и станаха прогресисти, не защото не одобряваха договоритѣ, а по други причини: това имъ послужи за прѣдлогъ. Но правилото, което дава г. Даневъ, е слѣдующето: щомъ като държавниятъ глава не може да се обърне къмъ прѣдседателя на камарата, ще трѣбва да вика менството, което е гласувало противъ правителството, макаръ правителството, по причина на този вотъ, да не е паднало. Намѣсто да повикатъ, слѣдователно, г. Данева, който тогава ръководѣше туй менство, новикаха въ двореца Грекова и нему възложиха мисията да състави кабинетъ, и затуй правителството бѣше непарламентарно, режимътъ бѣше личенъ. Ако бѣха викали г. Данева, който прѣдставляваше менството, режимътъ щѣше да бѣде парламентаренъ.

Въ 1901 г. правителството на покойния Каравеловъ, което управляваше заедно съ г. Данева въ коалиция, внесе единъ договоръ пакъ за заемъ, както знаете, съ залогъ монопола на тютюна. Но въ различие отъ сѣдбата на договора отъ 1898 г., договорътъ на покойния Каравеловъ падна въ камарата, отхвърли се съ 1—2 гласа . . .

Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Съ три гласа.

Д-ръ Н. Генадиевъ: . . . или съ три гласа болшинство, противъ него. Въ слѣдствие на това, министерството подаде оставка. Грижата за съставянето на ново правителство се възложи на почитаемия г. д-ръ Даневъ. Той се яви на министерската маса тукъ, въ Народното събрание, безъ да има болшинство, и на часа го обвиниха — това направи по единъ краснорѣчивъ начинъ почитаемиятъ днешенъ министъръ на финанситѣ — че режимътъ е пакъ личенъ, че министерството на г. Данева е съставено непарламентарно. Само че г. Теодоровъ имаше по-силно основание и казваше — не зная да-ли точно тѣзи аргументи е употребилъ, но сигурно ги е употребилъ — „Вие, г. Даневъ, какво прѣпоръчавате, когато ние паднахме отъ властъ: държавниятъ глава да се обърне къмъ Васъ. Защо? Защото Вие бѣхте противъ договора. Но ето Вие паднахте по поводъ на единъ договоръ, паднахте по-злѣ и се натъртихте, защото вашитѣ договори сѣ отхвърлени отъ На-

родното събрание. Вие, слѣдователно, нѣмате моралното право да управлявате България, парламентътъ се произнесе противъ Васъ, трѣбваше да се повикатъ други — тѣзи, които сѣ противъ договора, и тѣ нѣма да разтурятъ камарата, защото сѣ болшинство“. Тогава г. Даневъ измѣкна една нова теория и каза: „Нашето правителство е съставено по парламентаренъ редъ, защото държавниятъ глава, Негово Царско Височество князътъ, се отнесе до прѣдставители на най-силната отъ разнитѣ политически групи въ камарата“. Това е вече нова доктрина; онай отъ 1899 г. я изоставиха. Позволете, г-да, да изгледя едно заключение, което се налага при тия обстоятелства и до туй мѣсто, до което сме достигнали по изучаването въпроса за личния режимъ. Заключение е слѣдующето: когато ние сме въ опозиция, а други сѣ на властъ, сигурно режимътъ е личенъ. Така бѣше въ 1899 г., когато Грековъ състави министерство. Но въ 1902 г., когато ние не сме опозиция и когато намъ се повѣри управлението, може режимътъ да е билъ личенъ, но има едно малко съмнѣние, може да е и парламентаренъ. Но въ 1903 г. теорията на г. Данева отъ 1899 г. е вече съвършено изоставена въ словата на опозиционнитѣ прѣдставители. На 1903 г. ние бѣхме на властъ, и г. Даневъ, и г. Теодоровъ, и мнозина други, заедно съ г. Людскапова бѣха въ опозиция и казваха: „Вашето правителство е плодъ на личния режимъ, вие сте дошли тукъ само по довѣрието на държавния глава, довѣрието на народа нѣмате, не по парламентаренъ начинъ е съставено вашето правителство, защото царътъ не се отнесе до най-силната група. Вие не бѣхте най-силната група подиръ г. Данева, вие имавте 7 или 12 прѣдставители — ние броехме 19, нека да сѣ били 16, 17 — въ всѣки случай народната партия прѣстепидраше, че има двама-трима прѣдставители повече. Къмъ насъ, казваха тѣ, трѣбваше да се обърне държавниятъ глава“. Това поддържаша ораторитѣ на народната и прогресивната партии. И послѣ, въ течение на нашето управление, се образува блокъ отъ много партии за борба не само противъ насъ — правителството щѣше да си върви и бѣше възвѣстило, че ще си ходи — но за борба противъ личния режимъ, за да не се съставляватъ по тои незаконенъ начинъ министерства. И когато дойде редъ да се поеме властта отъ ново правителство, пакъ правилото, което венчки прѣпоръчваха, че трѣбва да се съблюдава, не бѣ съблюденно: властта се повѣри на г. Малинова, партията на когото не бѣше най-многобройно прѣдставена тукъ. Народната партия имаше повече прѣдставители, прогресивната партия сѣщо имаше повече прѣдставители, демократитѣ бѣха само двама: единиятъ отъ тѣхъ, г. Саллабашевъ, не бѣше обявенъ още за демократъ, а другиятъ, г. Дограмаджиевъ, като дойдоха демократитѣ на властъ, започнаха да обвиняватъ, че е стамболовистъ; ако вземешъ, значи, да ги грѣчишишъ, и двамата нѣма да останатъ чисти демократи. При венчико това, властта се повѣри на г. Малинова. Тогава протестираха всички, които не бѣха на властъ, но г. Малиновъ не протестира. Подиръ падането на г. Малинова пакъ не е съблюденно туй правило, че властта трѣбва да се повѣри на най-силната група, на онази група, която има най-много прѣдставители въ Народното събрание, защото въ XIV-то обикновено Народно събрание, подиръ демократитѣ, най-много прѣдставители имаха земеделцитѣ. Не били управляюща партия! Нѣма непарламентарни партии. Ония, които идатъ въ Народното събрание, идатъ съ цѣлъ да взематъ управлението. Не били готови за управление! То е тѣхна работа, може да не приематъ. Желаете ли да бждете послѣдователи? Когато викаха г. Гешова въ двореца да състави министерство или, прѣди него, г. Данева, и двамата отъ послѣдователностъ трѣбваше да

заявят: „Ваше Величество, ние сме Ви прѣдани служители, нашитѣ услуги сж винаги на разположението на България и на трона, но ние сме послѣдователни съ себе си, ние години наредъ твърдѣхме, че сме противъ личния режимъ, ние сме противъ идването на власт по такъвъ начинъ, ние сме противъ личния режимъ; най-многобройната партия въ камарата, която по всѣка вѣроятностъ ще се разтурн, е партията на земледѣлцитѣ; молимъ Ваше Величество, повикайте г. Драгнева, той да състави министерство“. (Голѣмъ смѣхъ) Ако г. Драгневъ има работа, г. Стамболийски е готовъ. — Азъ нѣма да укоря г. Гешова, че не е постъпилъ по този начинъ. Въ развитието на моята мисълъ вне ще намѣрите истинскитѣ причини за съществуването на личния режимъ. Но искахъ да ви докажа още единъ пѣтъ, че и това правило, което бѣше начертано, за да бѣде задължително за държавния глава, за да се движи той само въ тѣзи рамки, за да разбере, коя е партията, на която трѣбва да се повѣри властѣта, и то е измислено за нуждитѣ на каузата. И сега смѣло можемъ да теглимъ заключение: режимътъ е личенъ за г. Данева, когато управлява г. Каравеловъ, за г. Теодорова — когато управлява г. Даневъ, за г. Данева и г. Теодорова, па съ тѣхъ заедно и г. Малиновъ — когато управляватъ стамболиститѣ, за г. Даневъ и народняцитѣ — когато управляватъ радославиститѣ, за всички, освѣнъ демократитѣ — когато управлява г. Малиновъ, за всички ни, освѣнъ всѣхъ — когато управлява коалицията, сир. режимътъ е личенъ, когато ние сме въ оппозиция, той е парламентаренъ, когато ние сме на властъ.

Едно отъ обясненията, които сж се давали, едно отъ оправданията, съ които сж си служили всички правителства, и които, ако сж оправдания, сж толкозъ за правителството, колкото и за царя, е, че слѣдъ като се състави министерство, Народното събрание дава болшинство на правителството. Вѣрно е. Вѣрно е това за днешното правителство, както е вѣрно за всички правителства, които изхождатъ отъ личния режимъ. Вѣрно бѣше и въ 1903 г. за насъ. Защо тогава вне и до днесъ сте кораво убѣдени, че ние сме плодъ на личния режимъ, а вне не сте? На-ли избирателитѣ, повикани да се произнесатъ, ни дадоха довѣрието си? А, дадоха довѣрието си, ама по какъвъ начинъ? Съ насилие, съ шайки, съ касиране на избори. Позволете ми да ви кажа, че, ако днесъ всички сме честити да заявимъ, че правителството не е употрѣбило груби насилие, за да спечели изборитѣ, това не значи, че второстепеннитѣ и третостепеннитѣ агенти никѣдъ не сж направили нѣщо, което, безъ съмнѣние, и г. г. министритѣ не одобряватъ; това не значи, че всички заслуги сж на правителственитѣ партии или на правителството. За това има двѣ причини. Първата е новиятъ избирателенъ законъ. При стария избирателенъ законъ, когато 10—15 села се събираха въ една секция да гласоподаватъ, насилията имаха смисълъ, и тѣ се явяваха естествени. При новия избирателенъ законъ, когато всѣки избирателъ гласоподава въ селото си, когато всѣки гражданинъ гласоподава въ секцията си, насилията сж безцѣлни. И трѣбва да се намѣри нѣкое безумно правителство, за да се изложи съ извършването имъ. Но има и друга една причина — тамъ заслугата е всеобща — постепенно правитѣ се опитомяватъ. Азъ ще ви посоча единъ незначителенъ случай въ Горнеорѣховската околия. Въ деня на изборитѣ въ с. Драганово бѣше ограниченъ нашиятъ кандидатъ х. Никола Боневъ, безъ съмнѣние, по своеволието на мѣстни партизани или пѣкъ по нѣкоя заповѣдь отъ Горна-Орѣховица. Той стоя достатѣчно ограниченъ, за да изгубимъ 40—50 гласа, а намъ не достигатъ 17 гласа, за да спечелимъ второто мѣсто. Нѣма да упрежна за това правителството. Дълженъ съмъ да спомена, че на-

родниятъ прѣдставителъ г. Христо Цаневъ, помъ узналъ за това ограничение, самъ е отишълъ и е разпоредилъ да се даде пълна свобода на х. Боневъ да може да отиде да гласоподава, да агитира и да поведе избирателитѣ си.

А. Буровъ: Азъ, като вашъ противникъ, телеграфирахъ отъ Горна-Орѣховица за сжщото.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Г. Буровъ! Ако Вне сте телеграфирали, това Ви прави честъ.

А. Буровъ: Научихъ се за това отъ г. д-ръ Момчилова.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Ако въ слѣдствие на Вашата телеграма е освободенъ х. Боневъ, азъ ще бѣда честитъ да призная. Сега позволете ми да кажа, че споредъ моитѣ свѣдѣния, Ваши роднини се били разпоредили за неговото ограничение.

А. Буровъ: Не е вѣрно, азъ ще обясня това, когато взема думата.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Въ всѣки случай, азъ не правя отъ това голѣмъ въпросъ; азъ го споменахъ, за да кажа, че правитѣ се омокотяватъ. Въ една такава буйна околия, какъто е Горнеорѣховската, единъ стамболистъ е ограниченъ въ къщата си въ с. Драганово, нѣма полиция да се загрижи за него, а се загрижва неговиятъ противникъ — това не свидѣтелствува ли, че правитѣ у насъ постепенно се омокотяватъ, че политическитѣ прави напѣдватъ? Безъ съмнѣние, въ Търновско, Горнеорѣховско, грубитѣ насилие и въздѣйствиа на властѣта ставатъ отъ день на день невъзможни; безъ съмнѣние, възмажването на избирателното тѣло ще дойде малко по-късно въ онѣзи южно-български центрове, които се отличаватъ по назадъка си въ всѣко отношение, напр. въ земледѣлнето. Обаче азъ вървя между народа, слѣдя какво става и мога съ гордостъ да ви заявя, че, дѣйствително, нашиятъ народъ много бърже се развива, прави успѣхъ въ всички отрасли на обществения животъ, прави успѣхи и въ политическото възпитание и въ опитомяването на нашитѣ политически нрави и партизански борби. Тукъ вчера се говори за едно обявление, което г. Пецовъ издалъ противъ демократитѣ съ разни картини. Вѣрно е, и азъ го видѣхъ. Г. Пецовъ го издаде съ подписа си. Но това, което не знаятъ хората, то е, че и неговитѣ противници, демократитѣ, издадоха друго, подъ заглавие: „Народнящината въ документи“. Азъ нито обявление, нито прокламация издадохъ, но ми направи извъпречно хубаво впечатление обстоятелството, че начинътъ на разпространението на тѣзи обявления свидѣтелствува за истинското опитомяване на нашитѣ политически нрави, и трѣбва да бждемъ признателни па г. Пецова, че стана неволна причина да излѣзе наявъ туй нѣщо. Че г. Пецовъ е издалъ обявление противъ демократитѣ, когато сж въ оппозиция и го е облѣпилъ по всички обществени здания, нѣма нищо чудно; че неговитѣ противници искатъ да му отплатятъ съ сжщото срдѣство, е съвършено естествено; но туй, което нѣмаше да бжде естествено, прѣди 10—15 години, то е, дѣто властѣта търши такива обявления противъ самата нея. Въ Горна-Орѣховица околийскитъ началникъ е народнякъ; обаче на околийското управление отъ дѣснага и лѣвата страна на вратата имаше залѣпени обявления противъ народняцитѣ. И това става въ Горна-Орѣховица. Г. Буровъ се намѣси тукъ прѣди малко, и азъ бѣхъ принуденъ да кажа, какви сж моитѣ частни свѣдѣния, безъ да кажа, че азъ държа най-здрави и най-положителни свѣдѣния. Личности, като г. Бу-

рова и като неговитѣ противници, които ходятъ да агитиратъ, па и ние всички способствуваме да се омекотятъ нравитѣ. Ако прѣди години ние се чудѣхме какъ въ Татаръ-Пазарджикъ и въ Горна-Орѣховица се произвеждатъ избори, безъ да има двѣ убийства, и ако 10 години подиръ това виждаме залѣпени обявления противъ властта, безъ съмнѣние, това свидѣтелствува за обратъ къмъ добро въ нашитѣ партизански борби. Тази е причината, дѣто изборитѣ днесъ сѫ по-свободни, отколкото вчера, а утрѣ ще бѣдатъ по-свободни, отколкото днесъ и така ще вървимъ напредъ. Може случайно нѣкое правителство да се дръпне назадъ, не е чудно — прогресътъ не върви по права линия, той слиза и се изкачва, но винаги послѣдующата височина е по-голяма отъ прѣдшестующата.

Връщамъ се на мисълта си. Критикитѣ въ миналото и днесъ сѫ извѣстни: „Вие, г. Радославовъ, имате, наистина болшинство, на 1899 г., когато управлявахте въ силата на личния режимъ; но какво болшинство? Докарано съ насилие“. Защо съ насилие, и кое доказва, че вѣдето болшинство сега е докарано по свободенъ начинъ? Това, че въ тронното слово и въ отговора му народното прѣдставителство, съ общо задоволство, короната, отъ висотата на прѣстола, народнитѣ прѣдставители, изходящи отъ нѣдрата на народа, свидѣтелствуватъ, че изборитѣ сѫ били свободни? Сжитѣ фрази имаше и въ тронното слово отъ 1899 г. И тогава короната, отъ висотата на прѣстола, и народнитѣ прѣдставители, изъ нѣдрата на народа, бѣха съгласни, че изборитѣ сѫ редовни, че е нѣмало насилие, че пълна свобода и тишина е царувала. Ама — ще кажете — тогавашъ имаше касирани. Но г. Драгневъ ще ви каже, че тѣхнитѣ земледѣлци ги касираха още въ сѣбота и двѣ недѣли по-рано, така че, нѣмаше нужда тукъ вие да ги касирате.

Нито обстоятелствата, при които ставатъ изборитѣ, въ извѣстни моменти могатъ да измѣнятъ произхождението на министерството, нито нѣкъ по-красивитѣ фрази, употребени въ тронното слово, могатъ отъ едно министерство на личния режимъ да направятъ парламентарно министерство. Всѣко правителство, посочено отъ държавния глава, щомъ се отнесе до избирателното тѣло, винаги е намирало болшинство, винаги е намирало подкрѣпа. Това какво доказва? Първо, че хората, които стоятъ начело на политиката, лицата, които сѫ водили най-усилената борба противъ личния режимъ, когато държавниятъ глава имъ прѣдложи властта, никога не поставятъ на разискване въпроса, да-ли тѣ ще съставятъ министерство на личния режимъ — винаги я приематъ; никога не се противятъ на прѣдполагаемата воля на държавния глава, да наложи да царува личенъ режимъ, винаги приематъ властта отъ него. Слѣдователно, ако мислите, или сѫ мислили въ миналото противникитѣ на личния режимъ, че вината за него е у държавния глава, има поне още единъ виновенъ — виновенъ е онзи, който дава властта, но онзи, който я взема, е още по-виновенъ; който дава властта, трѣбва да намѣри правителство, а който я взема, може да я откаже, безъ да има неудобства за него и за държавата. Г. д-ръ Даневъ не постави този въпросъ, да-ли ще бѣде личенъ режимътъ, когато го натовариха, заедно съ г. Малинова, да състави министерство; не се споразумѣха, не се състоя коалиционно министерство, остана самъ г. Малиновъ и, разбира се, режимътъ стана личенъ. Ако една отъ партинитѣ, които съставляватъ сегашната коалиция, бѣше съставила сама правителство, безъ съмнѣние, другата щѣше да каже, че режимътъ е личенъ; но тогавашъ, когато се правѣха прѣговори, не сѫ повдигали въпроса да отидатъ при царя да му кажатъ, че „този режимъ ще бѣде личенъ, слѣдователно, нито ние, нито вие трѣбва да вземемъ

управлението“. И тамъ е отличителната черта на нашето управление — че винаги правителството може да намѣри подкрѣпа въ избирателното тѣло. Коя е причината на това? Насилията ли, въздѣйствиата ли? Не. Съ всѣко правителство отива една частъ отъ избирателното тѣло, само затова, защото е правителство. Въ държави съ прѣсеитъ парламентаренъ режимъ, правителството има голѣмо влияние, голѣмо въздѣйствие върху избирателното тѣло. Когато виждаме, че водителитѣ въ политиката не способствуватъ за ограничението на личния режимъ, защо да се сърдимъ на народа и да казваме: „Възстани, дигни се, и днесъ, когато се повѣри властта на г. Гешова, и вчера, когато се повѣри на г. Радославова, дай единъ урокъ на държавния глава и кажи: нѣма да дамъ болшинство на туй правителство“. Вие не можете да искате това, вие нѣмате никакво основание да го искате. То ще дойде подиръ 30, подиръ 40 години, но подиръ 10 години нѣма да дойде. Парламентарниятъ режимъ не се е родилъ въ България. Ние сме го заимствували отъ други държави. Въ Англия, какѣто той функционира въ най-свършената си форма, властта нѣма абсолютно никакво влияние върху избирателнитѣ. Прѣдпослѣдната министерска криза, когато падна г. Балфуръ отъ властъ, или по-скоро подаде си оставката прѣди разтурването на камарата, либералитѣ му се сърдѣха и желалха, въ силата на традицията, въ силата на прецедентитѣ, изборитѣ да ги произведатъ консерваторитѣ, да ги бие избирателното тѣло и тогава да бѣдатъ повикани либералитѣ да образуватъ министерство, зането за либералитѣ повече изнася да правятъ избори въ опозиция, понеже тогава още не сѫ разпрѣдѣлени министерскитѣ мѣста и вървятъ групирани наедно. И понеже правителството и правителствениитѣ агенти нѣматъ абсолютно никакво влияние върху английския избирателъ, заради туй за тѣхъ бѣше по-удобно, изборитѣ да станатъ при министерството на г. Балфура. Но ако въ Англия правителството нѣма влияние върху избирателнитѣ, недѣйте се очудва, че държавниятъ глава тамъ има значително влияние върху управлението на държавата и върху съставянето на министерства. При все това още не се е родилъ нѣкой философъ отъ долния етажъ на нѣкои софийски вѣстници да казва, че тамъ царува личенъ режимъ. Въ кореспонденцията на кралица Виктория, издадена въ три тома, по грижитѣ на английското правителство и по заповѣдъ на покойния кралъ Едуардъ VII, се вижда борбата, която е водѣла кралица Виктория съ много министерства, по много въпроси, по твърди важни въпроси отъ външна политика, но и по маловажни въпроси, като назначението на нѣкой епископъ, и твърди често, почти сѫ рѣдки изключения, правителствата сѫ отгъпвали на кралица Виктория — затуй, защото тя бѣше стара жена, затуй, защото въ Англия има голѣма лоялностъ, зачитатъ монарха — въ всѣки случай тя е налагала личната си воля. При съставянето на първото либерално министерство подиръ смъртта на Гладстона бѣше посоченъ водителътъ на либералитѣ, Джонъ Морли, да състави правителство, но по искането на кралица Виктория състави го Лордъ Розбери, който изчезна като политически дѣецъ отъ сръдцата на либералната партия. Въ Франция и тамъ събитията се подчиняватъ на сѣкия социаленъ законъ, който управлява и у насъ — чергата я опъватъ: президентътъ на републиката въ извѣстни моменти е по-слабъ, парламентътъ прави каквото ще; въ извѣстни моменти, когато президентътъ е по-силенъ, той си налага волята. Когато министерството на г. Комба трѣбваше да падне, водѣха се прѣговори за съставяне на министерство отъ г. Клемансо. Личнитѣ негови неприятели даже отидоха да групиратъ достатъчно болшинство въ парламента, за да може г. Кле-

мансо да дойде на власт — цѣлѣта бѣше, да може да се разправи съ папата. Понеже г. Клемансо не можеше да работи съ г. Делкасе, а президентътъ Лубе не желаше да се лиши отъ услугитъ на г. Делкасе и понеже въ парламента нѣколко души можеха да съставятъ министерство, г. Лубе нареди работата и повѣри властта на Рувие. Това стана въпрѣки волята на парламента. Защо? Защото парламентътъ не роптае, той понесе тази намѣса на държавния глава, единъ прѣдседателъ на република, въ назначението на министритъ. Но ако въ Англия правителството нѣма никакво влияние върху изборитъ, същото не е въ Франция. Може-би въ Швейцария е тъй, правителственитъ агенти да не влияятъ върху изборитъ, обаче въ Франция, кой е министъръ на вътрѣшнитъ работи, кой произвежда изборитъ, има много голѣмо значение. Може да се каже безъ прѣувеличение, че 20% отъ гласовѣтъ принадлежатъ на правителството. А Франция има 100 години парламентаренъ режимъ; когато стана френската революция французскитъ народъ стоеше начело на цивилизацията, той не бѣше въ онова умствено състояние, въ което се намираше българскитъ народъ въ 1878 г. Ние въ 30 години, въ които имаме война, имаме революция, имаме междупарствие и отъ 1899 г. собствено избираме, защото оттогава имаме избирателенъ законъ, по който може да се каже, че се произвеждатъ избори, искаме, защото сме постановили въ едно политическо събрание въ Нова-Америка, българскитъ народъ да стане изъ единъ пътъ политически зрѣлъ, политически възмѣжжалъ, да си налага волята на всѣкого и да се не влияе отъ никое правителство. Това не е възможно. Идете въ другитъ парламентарни държави — въ Италия; тя, безъ съмнѣние, е по-просвѣтена отъ България, но и тамъ правителството има голѣмо влияние въ изборитъ, повече, отколкото въ Франция. Да не говоримъ за Испания; тѣхната работа е като българската — който състави министерството, той си има болшинство и колкото си иска болшинство, нито единъ повече, нито единъ по-малко. Следователно, додѣто не се измени извѣстно врѣме, додѣто не се вкоренятъ понятията за парламентаренъ животъ въ населението, додѣто избирателитъ нѣматъ въ рѣцѣтъ си срѣдства, за да се бранятъ противъ произволитъ на правителственитъ агенти, додѣто правителственитъ агенти не бѣдатъ насилвани отъ своитъ началници, да не се мѣсятъ въ изборитъ, додѣто, въобщо, по разни пътища не се достигне до пълна политическа зрѣлостъ на българския избирател, нѣма да имаме избирателно тѣло, което да не се влияе отъ правителството, и, следователно, когато да назначи царътъ да състави министерство, ще може да намѣри болшинство въ камарата. Ето защо царува личниятъ режимъ. Но не дѣйте мисли, че единствената причина, за да се поддава на влиянието на властта българскитъ избирателъ лежи въ неговото недостатъчно възпитание. Има и други причини. Безъ съмнѣние, всѣки единъ отъ васъ въ агитациитъ си е задавалъ въпросъ: защо избирателитъ вървятъ съ правителството. Да оставимъ настрана пѣкой мой приятелъ, принадлежащъ къмъ нашата партия, обезпеченъ човѣкъ, който нѣма нужда отъ правителството, но който, за да назначи нѣкой свой пурей, изъ единъ пътъ е станалъ прогресистъ или народнякъ; да оставимъ настрана ония дефекти, които свидѣтелствуватъ за полукултурността на нашитъ, ужъ интеллигентни хора, а да вникнемъ въ дълбокитъ причини, по които българскитъ народъ се влияе повече отъ правителството. Г. Радославовъ ви казва: „Българскитъ избирателъ иска мостъ; азъ не мога да му дамъ мостъ; правителството ще обѣщае; азъ не мога да дамъ, а правителството може да даде“. Не сте ли си задавали и вие въпроса, защо тѣзи хора вървятъ съ правителството? Нашитъ пар-

тии сѣ организирани; болшинството на нашето население е селско и земледѣлско; то върви съ извѣстни хора, било защото единъ срѣщу други сѣ не поставяли въ селото, да се борятъ за кметството, било защото иматъ привързаностъ къмъ агитаторитъ, принадлежащи на различни политически партии, а не че единствено идеитъ ги свързватъ. Която партия има по-добъръ водителъ въ извѣстна околия, селянитъ вървятъ съ тази партия, не изключително за идеитъ на партията, а за характера и способността на онзи, който прѣдставлява партията и я олицетворява въ центъра на околията. Та, не сте ли се запитвали: азъ-отивамъ да се боря, защото искамъ да стана народенъ прѣдставителъ, да удовлетвори една своя амбиция, да държа хубави рѣчи; другъ иска да стане министъръ, да управлява България, да осмисли плановѣтъ, които му се въртятъ въ главата, ами този селянинъ за какво ще се бори? Утрѣ ще дойде кметътъ, ще му наложи глоба, ще дойде акцизнитъ ще му направи неприятности. И това нѣщо става и при вчерашнитъ и при сегашнитъ министри, съ тѣхно съгласие или безъ тѣхна воля. Защо ще отиде онзи селянинъ да се бърка? Има ли селянинътъ нѣкой интересъ? А-а-а, ако се касае за данѣкъ, то е друго. Я речете на нашитъ селяни, че ще увеличите поземелния данѣкъ, тогава всички ще влѣзатъ въ партиитъ и ще гласуватъ противъ онѣзи, които искатъ да го увеличатъ, защото ги боли. Но парламентарниятъ режимъ, личниятъ режимъ, за който ние крещимъ тукъ и въ вѣстницитъ, какво му влиза въ работата на селянина? Не го разбира, не го боли. Българскитъ селянинъ иска редъ отъ правителството, иска икономическа политика; това е интересътъ, който може да свърже една пѣтна маса. Широкиятъ слоеве на българското общество иматъ едни интереси; това сѣ тѣхнитъ материяли, икономически и социални интереси; други, духовни интереси, които да сѣ свързани съ една политическа доктрина; да-ли парламентарътъ да царува или правителството да се назначава отъ другъ, нѣматъ. Парламентарниятъ режимъ нийдѣ на свѣта не е билъ режимъ на селската маса, той е режимъ на буржоазията. Крайнитъ партии търсятъ защита на своитъ интереси въ синдикатитъ; тѣ въ парламента не влизатъ; аристокрацията е привързана къмъ автократическия режимъ; буржоазията е създавала парламентарния режимъ. Буржоазията — третото съсловие — го е създавала въ Англия, тя го е създавала и въ Франция. Но пѣтнитъ маси на френскитъ народъ поддържаха Наполеона I въ продължение на толкова години, защо? Защото Наполеонъ I бѣше олицетворение на идеитъ на революцията, която даде на селянитъ земя. Това е сѣществениятъ интересъ, поради който тѣ вървѣха съ Наполеона. Въ 1848 г., се произведе революция, въдвори се република и когато се яви Наполеонъ III, селскитъ маси, въ плебесцита, дадоха нему болшинство. Буржоазията бѣше противъ него, защото режимътъ на буржоазията е парламентарниятъ. Тя си има свои интереси и иска да ги защити сама. Третото съсловие си е избрало форма на управление, подходяща на неговото развитие, на неговото сѣщество. И тамъ, където има силна буржоазия, която има интереси и знае да брани тия свои интереси, тамъ ще имате силенъ парламентаренъ режимъ. Та, независимо отъ недостатъчното възпитание на българския избирателъ, има и тази дълбока причина, поради която рано е да казваме, че ще има парламентаренъ режимъ въ България. Нашата буржоазия ще се създаде; буржоазна класа у насъ сѣществуваша; тя е изнесла на плещитъ си възраждането на българския народъ, когато широкитъ маси бѣха безучастни въ духовното движение. Отъ тѣзи широки маси ще дойдатъ нови елементи, и понеже нашитъ селяни сѣ собственици, колкото повече се обогатятъ, колкото

повече се просвѣтятъ, толкова повече по потребѣ и по идеали ще се доближатъ до буржоазията, и тогава ще настѣпнѣ царството на истинския парламентаризъмъ, когато ще имаме една обществена класа, която да защити парламентарния режимъ. Въ Германия, дѣто парламентарно управление нѣма, говорѣше се дълго време въ вѣстниците за личенъ режимъ. Първо проявление на парламентаренъ режимъ е, когато въ слѣдствие на влиянието на висшнѣтѣ слоеве въ управлението се даде извѣстна военствена насока на външната политика, и тогава пакъ буржоазията искочи да иска чръзъ парламентаризма да се даде друга насока на външната политика, която да обезпечава материалнитѣ интереси на тази класа. Излизе финансовиятъ свѣтъ, търговскиятъ свѣтъ, индустриалниятъ свѣтъ, и тѣзи, които прѣди 50 години не можеха да иматъ гласъ въ управлението на държавата, макаръ конституцията да ги изключва, наложиха своето вето. Защо? Защото има голѣма класа и голѣмъ общественъ интересъ, на който да може да се опре извѣстна доктрина. Този голѣмъ общественъ интересъ още го нѣма въ България, и ето защо, между другитѣ причини, нѣма нѣленъ парламентаренъ режимъ. И когато вне, когато ние — за да не употребя безполезно нѣкои думи, които може да раздразни — прѣстанемъ да се прѣнираме въ продължение на мѣсеци върху думи, като сръбневѣковнитѣ богослови; когато прѣстанемъ да сочимъ юмрукъ на двореца, додѣто сме въ опозиция и готови да си свалимъ шапката, щомъ като ни посочатъ указъ, че ни се дава властта; когато виждаме напредъка, който става въ низшнѣтѣ слоеве на българския народъ и съзнаемъ длъжноститѣ си като управляющи и наложимъ на агентитѣ на властта по-голѣма резерва, и съ туй дадемъ примѣръ на политическо възпитание; когато, най-сетнѣ, внесаме по-често въ Народното събрание законопроекти отъ рода на тѣзи, които виждаме възвѣстии въ тронното слово — като законопроекта за насърчение на земледѣлството и скотовѣдството — законопроекти отъ икономически характеръ, които иматъ за цѣль и за послѣдствие да засилятъ буржоазната и имотната класа, да засилятъ икономическото развитие на тази държава, и които законопроекти, честитъ съмъ да кажа, че ще ги поддържамъ съ всичката си енергия на словото си, защото свидетѣлствуватъ за единъ прѣломъ въ политиката на българскитѣ правителства, която прѣстава да бѣде разрушителна и отрицателна, за развитието на българския поминѣкъ, както бѣше въ продължение на три години; когато по този начинъ, по двѣ разни пѣтища постигнемъ икономическото въздигане на българския народъ и засилването на възпитанието въ буржоазната класа — тогава само ще дойде истинскиятъ парламентаренъ режимъ, а дотогава да гледаме, колкото е възможно, по-съвѣстно да си изпълняваме длъжноститѣ за подготовлене на избирателното тѣло.

Въ тронното слово се говори за добритѣ отношения на България съ съседнитѣ страни, съ които ни свързватъ политически и икономически интереси. Съ този пасажъ се отбѣгва да се каже нѣщо по-положително върху отношенията ни съ Турция. Тѣй го разбираха ония, които се качиха на тази трибуна прѣди мене, безъ съмнѣние, така го разбира и читаемостта правителство. Важниятъ въпросъ по настоящата външна политика, днесъ-затдесъ, който най-много се разисква и отъ който може да зависи бѣдната дѣятелност на България, то е отношенията на царството съ Турция. Въ тия отношения трѣбва да забѣлжимъ двѣ или три пѣтища. Първо, че правителството, както заяви при поемането на властта, поведе туркофилска политика, защото е убѣдено или защото бѣше убѣдено, че по този начинъ ще може да се тури край на изтрѣблението на българщината въ

Македония, ще се подобрятъ обносикитѣ на турската властъ къмъ българитѣ въ Турско и ще се подобрятъ сношенията между Българското царство и Турската империя. На второ мѣсто трѣбва да отбѣлжимъ, че въпрѣки пълната убѣденостъ на министритѣ, които ръководятъ тази политика, въпрѣки несъмнѣната коректностъ и лоялностъ на българското правителство въ упражнението на тази политика, турската политика по отношение на насъ прѣдставлява отпечатѣкъ на недовѣрие, на зла воля и на неприязнь. На трето мѣсто единъ въпросъ, който възникна по подиръ, може-би, по диръ написването на тронното слово, той е, да-ли опитътъ съ туркофилската политика е послѣденъ и да-ли този опитъ е направенъ. Вие знаете декларацията на органа на г. министра на външнитѣ работи; излишно е да я повтарямъ тукъ. На трето мѣсто единъ въпросъ, който възникна по ното значение. Когато правителството заяви, че желае да поведе туркофилска политика, за да се подобри положението на нашитѣ сънародници въ Турско, нито подразбира, нито изрично казва, че лошото положение на нашитѣ сънародници тамъ се дължи на дѣйствието на кой и да е българинъ или на кое и да е прѣдшествующе правителство. Но въ продължение на години упорито, систематически се е водила кампания, за да се създаде убѣждение въ българското общество, че сѣмболовиститѣ, съ своята прѣдизвикателна политика, съ своето дръкване на саби, изкараха Турция отъ търпѣние, и тѣ сж, които я прѣдизвикаха и я накараха да пригърне една политика, която е насочена противъ българския елементъ въ Турско. За нещастие, сжчитѣ мисли бѣха развити тукъ отъ одного отъ ораторитѣ, почетениятъ г. Христо Тодоровъ, отъ когото — дълженъ съмъ да забѣлжа — очаквахъ нѣщо по-обективно и по-съобразно съ истината. Противъ подобно прѣдположение протестира историята на България отъ 17 години насамъ. Но нужно е да го обяснимъ, защото нѣма нищо, което да лови по-дълбокъ коренъ, отъ колкото прѣдразсѣдѣкътъ. Вие знаете, че на 1876 г. Гладстонъ си издигна гласа въ защита на българитѣ и написа послания, на които заглавието бѣше „Българскитѣ звѣрства“. Тогава обществото разбираше, че се касае за звѣрствата на турцитѣ въ Перущица и Батакъ, вършени надъ българитѣ. Но понеже Гладстонъ отдавна е умрѣлъ и новитѣ английски поколения не знаятъ историята на българското освобождение, когато днесъ въ Англия се споменатъ думитѣ на Гладстона „Българскитѣ звѣрства“, тамъ разбиратъ, че българитѣ сж извършили звѣрства. Колкото и да е неправдоподобно, колкото и да е невѣрно, че ние сме прѣдизвиквали Турция било като българини, било като правителства, които се изреждатъ тукъ, да бѣде жестока спрѣмо българското население въ Турско, пакъ има хора, които да го повѣрватъ, и за голѣмо нещастие има хора и въ България да го повѣрватъ и даже да го кажатъ отъ трибуната на Народното събрание.

Позволете ми да разгледамъ въ нѣколко думи развитието на отношенията между България и Турция. Когато България се освободи, положението на нашитѣ сънародници въ турско бѣше лошо: българскиятъ екзархъ самъ се помъчи да си пробие пѣтъ; българскитѣ училци се криеха въ плѣвницитѣ. И по-късно, благодарение на по-нормалния ходъ въ развитието на отношенията между васалното княжество и сюзеренната властъ, благодарение на избистрюването въ условията, което непрѣмѣнно трѣбваше да настане, слѣдъ като се измина извѣстно време отъ войната, можа да се поведе една туркофилска политика. Забѣлжете добръ, че туркофилската политика не е измислена нито отъ днешното правителство, нито отъ партията, които го съставляватъ — тя е въ традициитѣ на българското възраждане; нея сж проповѣдвали Раковски и д-ръ Чомаковъ, нея я е прила-

галъ покойниятъ Каравеловъ въ 1884 г. противъ четата на Калмикова и въ 1885 г., когато сключихме съглашението на Топхането; но най-много я е прилагалъ, по най-планомѣренъ начинъ, съ пълно убѣждение и съ разбиране на цѣлитѣ, които прѣслѣдва, само единъ човѣкъ въ България — Стамболовъ. Стамболовата политика бѣше такава, че той, когато падна, остави България почти въ съюзъ съ Турция. Никога българитѣ въ Македония — и това ще ви потвърдятъ всички тия почитаеми господа, които стоятъ на министерската маса — не сж се радвали на такава свобода, на такова покровителство отъ страна на турскитѣ власти и въ учебното дѣло, и въ търговията, и въ поминѣка — въ всички проявления на обществения имъ животъ, колкото въ врѣмето на Стамболова. Подиръ Стамболова отношенията вече се развалятъ. И то кога? Не изъ единъ път. На 1894 г., есента, въ туй Народно събрание покойниятъ Стоиловъ произнесе една рѣчь, въ която има множество хубави мисли и въ която има единъ пасажъ — криво тълкуванъ, злѣ разбираиъ — за който много врѣме той е билъ хуленъ. То е, че „кличоветѣ на българската политика сж въ Цариградъ“. Това не значеше, че непрѣмѣнно ние ще бранимъ турскитѣ интереси; това не значеше, че въ намѣренята на Стоилова е било да се подчинимъ непрѣмѣнно на внушенията, които идатъ отъ Високата порта. Това значеше, че се продължава онази политика на туркофилство, която намираше гаранция за тогава, въ него моментъ, за нормалното развитие на България, въ другарството, въ приятелството съ Турция и въ опора на силитѣ отъ тройния съюзъ. Но въ 1895 г. избухна първото македонско въстание; тогава ние не бѣхме на власт. Стамболовъ не е подготвилъ това въстание; стамболовиститѣ не сж правили това въстание. И ако се ограничавамъ само толкова да кажа, да заявя по единъ най-енергиченъ начинъ, че ние нѣмаме никакво участие въ него, и не се впускамъ въ подробности по туй въстание, вие трѣбва да ми бждете признателни — азъ правя това въ интереса на България. Въ всѣки случай, никой не смѣе да каже, че въстанието въ 1895 г. е наше дѣло. Тогава най-напрѣдъ се развалиха отношенията между България и Турция; тогава у турцитѣ се породиха недоверие, неприязнь; тогава въ тѣхъ се породиха мисълта, че тѣ трѣбва да се разправятъ съ българитѣ, защото туй дѣте, което довчера бѣше немошно, израстна, утрѣ ще стане мъжъ. Ше иска да разпири своята зема — нека му счупимъ главата, още докато е врѣме. Тогава се създаде убѣждение у мнозина турци, че трѣбва да спъватъ развитието на българския елементъ. Не напразно Джеватъ паша е говорилъ на г. Димитрова, който днесъ служи въ Министерството на вътрѣшнитѣ работи: „Ние не можемъ да ви дадемъ всичко това, което искате, защото българитѣ се развиватъ по-бързо отъ турцитѣ; когато дѣцата, които искате да пращате въ училищата станатъ мъже, тѣ ще искатъ политически правдини, а когато вие ще искате тѣзи правдини, царството за насъ е изгубено — ние не можемъ да бждемъ владѣюща раса, ние не можемъ да задържимъ всичката властъ въ ржцѣтъ си, защото българитѣ, като по-интелигентни, ще дойдатъ да ни измѣстятъ отъ тукъ“. Тия мисли си пробиха пътъ най-напрѣдъ въ 1895 г. и оттогава се започва противъ България тая политика на Турция, която постепенно се е развивала и е достигнала до най-крайнитѣ си прѣдѣли въ послѣднитѣ години. Слѣдъ това, единъ пътъ въстанието обявено, единъ пътъ ледътъ счупенъ въ София, вече въ цѣла България се правѣше македонска агитация и се правѣше по единъ начинъ петактиченъ: събираха се конгреси верѣдъ столицата, избираха се върховни македонски комитети, цѣльта на които бѣше явна, афишираше се по вѣстникитѣ и слѣдитѣ — цѣльта бѣ да освободятъ Македония.

Значи, подготвяше се дѣйствиe противъ една съседна държава, и македонското движение се засилваше до 1899 г. И за да ви докажа още единъ пътъ, че ние нѣмаме никакво участие въ влошаването обстановкитѣ на турското правителство къмъ македонскитѣ българи, дължеиъ сѣмъ да ви заявя, че слѣдъ като Стамболовъ остави България въ тѣсно приятелство съ Турция, слѣдъ като въ 1895 г. други хора направиха въстанието, което ние не одобрихме, до 1899 г. и по-късно никога ние не взехме участие въ тѣзи агитации. Въ върховния македонски комитетъ сж влизали и покойниятъ Китанчевъ, и г. Ляпчевъ, и почитаемиия г. Александъръ Людскановъ, и покойниятъ Александъръ Радевъ — нито единъ стамболовистъ.

Нѣкой отъ болшинството: Това не е вѣрно.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Моля Ви се. — Не само това, но отъ провинцията менѣ сж ми прѣдлагали да дойда тукъ като делегатъ и не сѣмъ приемалъ. Ние винаги сме мислили, че партиитѣ не трѣбва да се мѣсятъ въ македонското дѣло, когато се касае да го експлоатиратъ за партизански цѣли, че нѣма нужда отъ нѣкакъвъ „Върховенъ македонски комитетъ“, че софийското правителство е македонски комитетъ. Въ всѣки случай, и въ тѣзи движения, дотогава, докогато става подготвителната частъ, дордѣто се върши всичко онова, което може да накара турцитѣ да бждатъ още по-остри спрѣмо насъ, нашата партия не взема участие. На 1899 г. вече владѣе нова амтосфера.

И. Минчевъ: Въ 1903 г. вие правихте избори съ комити.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Въ 1903 г. правихме избори съ какво?

И. Минчевъ: Съ въстаници, съ четници.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Азъ сѣмъ на 1899 г.; не знамъ какво искате да ми кажете, но — сѣ едно — ше дойла и на 1903 г. Сега сѣмъ на 1899 г. (Смѣхъ) — Слѣдователно, до 1899 г. — повтарямъ още единъ пътъ, за да не изгубя нишката на мислитѣ си — не ние сме създали това течение, отъ което можа да произлѣзе едно влошаване на отношенията между Турция и България. И понеже македонскитѣ въпросъ се повдига, погрѣшно или непогрѣшно, още отъ началото разнитѣ политически лица иматъ възрѣния, които, може-би, нѣмаше открито да изповѣдатъ нѣколко години по-рано, и заради които никой не може да ги укору. Ето какво е становището на почитаемиия г. д-ръ Даневъ на 1899 г. Дневници на Х-то обикновено Народно събрание, първа извънредна сесия, книга II, стр. 14: (Чете) „Отношенията ни съ Турция не могатъ да бждатъ нормални дотогава, докогато животътъ, докогато положението на нашитѣ братя отатѣкъ границата не бждатъ, не казвамъ по нашему уредени, ами докогато тѣ не бждатъ урегулирани на основание на международнитѣ трактати, на договоритѣ, които сж въ случая колкото нѣмни за насъ, толкова и задължителни за Турция. Ние мислимъ, че длъжностъ се налага на всѣкиго, а слѣдователно, и на Турция, да почита международнитѣ трактати и отъ тѣзи международни трактати ние можемъ да се ползуваме, за да настоймъ, дѣто трѣбва, щото животътъ и имотътъ на нашитѣ сънародници въ Македония да бждатъ поставени на човѣшка нога. Е добръ, вие знаете какво е положението на нашитѣ братя въ Македония, вие знаете доколко туй положение е далечъ отъ онова, което се описва въ тронното слово, подиръ една дълга упорита борба, какво имаме собствено въ Македония,

Това, което наглед се дава, от друга страна се взима. Дават ни се берати, за да може от страна да се извършват атентати против представителите на българската църква в Македония. (Ржко-плъскане от лъвицата) Училищното дѣло се поставя от ден на ден сѣ на по-шаткава основа, благодарение на неприязнеността, която то срѣща въ турското правителство, въ неговите представители и въ неговите органи. А колкото за населението, нѣма освѣн да срѣщнемъ онѣзи мъченици, които всѣка година влечатъ веригата на сиромашията и на злополуката, които минаватъ прѣзъ границата, за да дириятъ насѣнния си хлѣбъ, за да разберемъ въ какво мизерно положение се намира българинътъ въ Македония. Е добръ, менѣ ми се чини, че, ако въ случая, поставени на почвата на международни трактати, се помъчехме да подобримъ това положение на българитѣ въ Турция, ние щѣхме да бѣдемъ напълно въ правото си. Нека добръ се разбере, че азъ не пледирамъ нѣкаква субверзивна кауза отъ точка зрѣние на узаконения въ международно отношение поредѣкъ, че азъ не се явявамъ като прѣдставителъ на великата народна идея, макаръ да бихъ ималъ право, като българинъ, да постѣпя така и макаръ и да знаа, че въ това ще имамъ съчувствието на всички ви. Никакъ не; но когато разискваме тронното слово, азъ трѣбва да имамъ поне право да кажа, да посоча, че за никакви нормални отношения между България и Турция не може да става рѣчь, докато международните трактати относително Македония не бѣдатъ напълно съблюдени, напълно изпълнени и то добросъвѣстно отъ Турция. Въ 1899 г., слѣдователно, прѣзъ лѣтото — Стамболовъ е падналъ въ 1894 г., ние не сме дошли още на власт, ние още не бѣхме се намѣсили съ нищо въ македонското движение — въ 1899 г. ето какви сѣ декларациите на г. Данева тукъ, въ Народното събрание: никакви нормални отношения не може да има между България и Турция, дордѣто Турция не изпълни международните договори, дордѣто тя не приложи чл. 23 отъ берлинския трактатъ, дордѣто не даде единъ видъ автономия на Македония. Това е, което се иска въ 1899 г. Но въ сѣщата тази рѣчь на г. Данева се констатира, че положението на българитѣ отвѣдъ е лошо, че, слѣдователно, не е вѣрно казаното въ тронното слово, че отношенията ни съ Турция сѣ добри; тия отношения не могатъ да бѣдатъ добри, дордѣто тя не си изпълни длъжността по отношение на нашитѣ сънародници въ Македония. Това сѣ декларациите на г. Данева.

Тази работа се развива и не само македонското движение тукъ се усилюва, но устройството на комитетитѣ вътрѣ се усилюва, и въ 1902 г. се извършва една грѣшка — можеше да се нарече прѣстѣпление — вдигна се безвѣрменно въстание. Ние въ 1902 г. не бѣхме на власт.

И. Минчевъ: Приказвайте за 1903 г.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Моля, кажете си името, понеже виждамъ, че често ще ме прѣкъсвате, та да знаа на кого ще приказвамъ.

Прѣдседателствуващъ М. Маджаровъ: Моля, г. Генадиевъ, ведѣйте обръща внимание на прѣкъсванията.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Въ 1902 г. още ние не сме на власт. Тогава става въстанието. Какво чакате отъ това въстание? Отношенията на турската власт къмъ българитѣ въ Македония да станатъ по-добри ли? Не. То ще се отрази върху обносикитѣ на органиитѣ на турското правителство спрѣмо българитѣ; ще се отрази и въ отношенията на официална Турция къмъ официална България. Въ 1903 г. ние вече

сме на власт и тогава става голѣмото македонско въстание. Но ние сме го направили, не ние сме го прѣдизвикали, не ние сме го приготвили, не ние сме дрънкали саби до 1903 г. Това въстание е рѣшено и за него по официаленъ начинъ е съобщено на г. д-ръ Данева, министъръ-президентъ, още въ 1903 г. На това въстание не може да погрѣчи българското правителство, въпрѣки добрата воля на г. Данева. Че бѣ увѣдомено българското правителство за това въстание, ето ви доказателства: органътъ на вътрѣшната организация, брой 3, въ уводната си статия е подписанъ на Хр. Матовъ, казва, че вътрѣшната организация по официаленъ начинъ е увѣдомила българското правителство, лично г. Данева, още прѣзъ зимата на 1902 г., че на пролѣтѣта въ 1903 г. ще има въстание и че никой не е въ състояние да го спре. Какво можеше да направитѣ стамболовиститѣ?

Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Кога се разтуриха комитетитѣ?

Д-ръ Н. Генадиевъ: Г. Даневъ разтури комитетитѣ по поводъ инцидента на Сарафова въ разправитѣ съ Влашко. Г. Даневъ съвършено искрено искаше да погрѣчи на въстанието въ 1902 г., но не успѣ; слѣдователно, г. Даневъ не е кривъ, ако избухна въстание на 1902 г., г. Даневъ не е кривъ ако избухна въстание и на 1903 г. Нему му казаха, него го прѣдупрѣдиха, но г. Даневъ нито е подготвилъ въстанието, нито го е желалъ. Но отъ г. Даневата партия имаше хора въ Върховния македонски комитетъ — отъ нашата не. Ако г. Даневъ е увѣдоменъ, че ще стане въстание на 1903 г. и не е отговоренъ за това, не е отговоренъ и за въстанието, което стана въ 1902 г., какъ ние, които не сме взели никакво участие въ това движение, да бѣдемъ отговорни, задѣто на наше врѣме, на 1903 г., стапа въстанието, за което г. Даневъ е билъ увѣдоменъ още на 1902 г.? Това е тезата, която азъ поддържамъ, че не е наша вината за това въстание, че нито сме имали намѣрение да повдигаме туй въстание, нито сме имали възможностъ да му погрѣчимъ — тѣ е вече възвѣстено. Не само това. Никое българско правителство въ него моментъ, нито ако тѣзи господа (Сочи г. г. министритѣ) бѣха на властъ тогава, нито ако други нѣкой управляваше тогава, никое, казвамъ, българско правителство нѣмаше да желае въстанието на 1903 г., защото, когато избухне въстание отвѣдъ, най-лесно може да се прѣдизвика и война между Турция и България, а на 1903 г. България не бѣше въ състояние да воюва нито шесть дена. Ние, слѣдователно, не можехме да желаемъ туй въстание, но то избухна мимо насъ, въпрѣки насъ, по силата на обстоятелствата, по силата на развитието на събитията, прѣдизвикани отъ други прѣди насъ, въ продължение на нѣколко години.

Искахъ да докажа по единъ очевиденъ начинъ, че баснята, какво отношенията на турската власт спрѣмо българското население въ Македония сѣ станали лоши затова, защото стамболовиститѣ или който и да е другъ сѣ прѣдизвикали Турция съ въстание, не може да се подкрѣпя вече, освѣнъ отъ хора безсѣвѣстни.

И сега, уясненъ по този начинъ въпросътъ, нека влѣземъ въ спокойно обсъждане на политиката, която се налага на България — на тази, която се налага днесъ, на онай, която се е налагала вчера.

Понеже въстанието на 1903 г. завари България неподготвена и понеже капиталната грѣшка на всичкитѣ ония, които се намѣсиха въ народнитѣ движения, бѣше, че не бѣха обезпечени, не бѣха по този начинъ наредили работитѣ, щото въстанието да избухне само тогава, когато България бѣде готова да воюва, та макаръ и да не воюва, да можеше да из-

дѣйствиува нѣщо, положението на правителството, което наслѣди властта отъ г. Данева, бѣше извънредно трудно и на него се полагае да си опрѣдѣли политиката. Каква е била напната политика, каква е била политиката на почитаемия г. Данева? Тукъ сме въ противорѣчие съ почитаемия шѹменски народенъ прѣдставителъ г. Христо Тодоровъ, и щѣхъ да се очудвамъ, че говори тѣй погрѣшно за нѣща, които сж станали, когато той е билъ министъръ, ако да нѣмахъ друго обяснение за нашето противорѣчие; то е, че тукъ трѣбва да царува голѣмо недоразумѣние. Македонскиятъ въпросъ се повдигна най-напрѣдъ въ 1895 г. съ въстанието. Съ много движениа, съ митинги, съ протести, съ депутации, съ ново въстание, съ най-новото, съ кървавото въстание на 1903 г. се повдигна още единъ пжтъ. Европейскитѣ кабинети се вече занимаватъ съ него и тѣ вече на 1902 г. търсятъ разрѣшението му. И, понеже великитѣ сили прѣди всичко се стремятъ да запазятъ своитѣ интереси, всѣка една отъ тѣхъ, гледа по какъвъ начинъ може да се избѣгне разрѣшението на кризата, или поне да се даде такова разрѣшение, което да не докосва интереситѣ ѝ. Въ това врѣме отъ разни мѣста се взема инициативата да се въведатъ реформи въ Македония; то е стариятъ начинъ, традиционниятъ начинъ на намѣса на Европа въ вжтрѣшнитѣ работи на Турция, традиционниятъ исторически начинъ за разрѣшението на автономния въпросъ частъ по частъ, не чрѣзъ брутална раздѣла, а чрѣзъ постепенно въздигане народноститѣ, които населяватъ Балканския-полуостровъ, за да станатъ естествени наслѣдници на Турция. Това нѣщо го виждатъ въ Европа, това нѣщо го вижда българското правителство. За голѣмо нещастие, моментътъ е неблагоприятенъ; моментътъ е неблагоприятенъ затуй, защото се готвятъ голѣми събития на крайния изтокъ: Русия ще бѣде ангажирана, може-би, въ война съ Япония; въ момента, когато кризисътъ стане остъръ, Русия вече знае, че ще бѣде ангажирана въ Манджурия и тя търси защита, защита на своитѣ интереси — единственото нѣщо, което можеше да желае. Не трѣбва да си въобразяваме, че интереситѣ на великитѣ нации въ всесвѣтската политика, ще се подчинятъ на напнитѣ страдания, на напнитѣ малки интереси: великитѣ империи иматъ прѣди всичко свои интереси да съблюдаватъ и да бранятъ. Че източниятъ кризисъ нѣма да се развие, Руската империя се обезпечава въ едно съглашение съ Австрия. Цѣлата на това съглашение бѣше да се протака, да се бави разрѣшението на македонския въпросъ, да не се дава възможностъ да се разрѣши кризата, за да се попрѣчи на войната между Турция и България и никакви съществени реформи да не се дадатъ, защото само по такъвъ начинъ ще се бави въпросътъ. Ще настанатъ моменти по-благоприятни, когато на Русия ще бждатъ развързани ржцѣтѣ, и тогава тя съвършено естествено и съвършено право, защото е проливала тукъ, на Балканския-полуостровъ, потоци кръвъ, ще желае, когато се разрѣшава източниятъ въпросъ, и тя да бѣде въ състояние, да запази интереситѣ си. Сключва се, слѣдователно, едно съглашение на 1897 г., подновено на 1902 г., въ момента, когато рускиятъ министъръ на външнитѣ работи, покойниятъ Ламсдорфъ, пжтуваше тукъ и отиде въ Виена, а смисълътъ на туй съглашение е да се бави дѣлото на реформитѣ, да не се даватъ реформи. Позволете ми, за подкрѣпа на мисълта си, да не прибѣгвамъ до думи, които ми сж казани отъ лица, имената на които не мога да споменавамъ тукъ. Ще цитирамъ отъ съчинението на г. Тардьо, „La France et les alliances“ — г. Тардьо е главенъ редакторъ на Le Temps — за да се види какво той мисли за тия реформи. На стр. 312 се казва: (Чето) „Въ сжщностъ плановетѣ за реформи на австроунгарския синдикатъ не го ангажираха въ

нищо. И усилията на Англия, за да добие отъ султана по-сериозни гаранции, имаха твърдѣ малко успѣхъ. Ясно бѣше, че възползувана отъ принудителното съглашение на Русия, съ нея, Австрия, законно загрижена за своитѣ интереси, водѣше на Балканитѣ политика повече австрийска, отколкото европейска“. Правителството на почитаемия г. Даневъ намираше дѣлото на реформитѣ, усвоено отъ двѣ сили — Австрия и Русия — за достатъчно, и когато г. Христо Тодоровъ ви казва: „Ние мислѣхме, че македонскиятъ въпросъ е дѣло на европейската политика, а стамболовиститѣ мислѣха, че македонскиятъ въпросъ е прѣдимно български“, говори нѣщо, въ което има недоразумѣние. И ние мислимъ, че македонскиятъ въпросъ е европейски — и да мислимъ и да не мислимъ нѣма кой да ни пита — но вѣрно е, че е прѣдимно български, че и българското правителство има да играе известна роля при разрѣшението на този въпросъ. Историата ще докаже, че азъ съмъ правия: когато и да е България ще играе роля въ разрѣшението на този въпросъ; безъ нея е невъзможна никаква комбинация. Но тамъ, кждѣто грѣши г. Христо Тодоровъ, то е, че рускиѣ реформи сж прѣдставявали европейското разрѣшение на въпроса. Ние именно на туй нѣщо не желяехме да се подчинимъ, ние именно тая политика не желяехме да признаемъ. Ние искахме, ние дѣйствиувахме да се отнеме реформеното дѣло отъ ржцѣтѣ на Австрия и Русия и да се даде въ ржцѣтѣ на Европа, защото само този бѣ начинътъ за разрѣшението на македонския въпросъ, при условията, при които ние управлявахме. На 1876 г. се събра въ Цариградъ конференция, която да разрѣши българския въпросъ; тя начерта границитѣ на голѣмата автономна България; тия граници послужиха по-късно за основа на Санстефанска България. Турското правителство и тогава направи една младотурска пашарма: Митхадъ-паша провъзгласи конституцията; турското правителство приемаше всичкитѣ искания на европейскитѣ прѣдставители. Но, когато тѣ заявиха, че ще си отидатъ отъ Цариградъ, че цѣла Европа ще прѣкъсне отношенията си съ Турция, турцитѣ прѣдпочитатъ това, но не приематъ европейския контролъ въ вжтрѣшнитѣ работи на Турция. Ние желяехме да дойдемъ до сжщия моментъ. Както на 1876 г., като се разтури конференцията, по силата на събитията, се прѣдизвика освободжението на България, така трѣбваше да се докара и се докара сжщиятъ този моментъ — цѣлокупна Европа да иска да наложи на Турция при по-благоприятни вече обстоятелства, международенъ контролъ въ Македония, на който изходната точка и на който крайното изражение бѣше автономията на Македония. Ние желяехме тия реформи, а не желяехме да прѣтърнемъ реформитѣ на Австрия и Русия. Турското правителство обѣща на насъ облаги, само да се откажемъ да подпомагаме на европейската намѣса въ границитѣ на Турската империя. Ние не се съгласихме на това нѣщо, защото знаехме колко струватъ турскитѣ обѣщания. П. министъръ-прѣдседателътъ има ново обѣщание за турскитѣ желѣзници; че ние въ наше врѣме имаме подписъ, но какво струва това обѣщание? Ние съ турското правителство въ него моментъ поддържахме коректни и добри отношения, едно, защото не можехме да се озбимъ, не бѣхме въ състояние да сторимъ това и, друго, защото при онази беззащитностъ, при онази абсолютна голота въ военно отношение, трѣбваше да издѣйствиуваме всеобща амнистия за политическитѣ прѣстѣпници и издѣйствиувахме тая амнистия. Но колкото за реформеното дѣло, нашата политика бѣше строго обрѣдѣлена: не австроунгарскитѣ реформи, на които най-важното е, че се назначаватъ пждари-християни, ами други реформи — онѣзи, които се намиратъ изложени въ плана на английското правителство, усвоени отъ френския министъръ на външнитѣ работи г. Делкасе,

Успѣ ли тази наша политика? Прѣди всичко, трѣбва да ви докажа, че това е вѣрно. Не съмъ въ състояние сега да разровя архивата и, сигурно, сега ще бѣде съвършено излишно да ви чета всички депеши, които ние сме отправили въ странство; нѣма да си позволя да накарамъ наявѣ други пѣкъ нѣща, които могатъ да съставляватъ държавна тайна. По потвърждение на думитѣ, които имахъ честта да изкажа прѣдъ васъ, намираме въ съчинението на моя приятелъ г. Рене Пиньонъ, „L'Europe et l'Empire Ottoman“, на стр. 465. Вие знаете важността на лицето и значението на туй съчинение. Ще чета направо на български: (Чете) „Приложението на морицгескиятъ реформи е твърдѣ медлено и дава съвършено нищожни резултати. Българската дипломация се върѣга да докара Франция и Англия, които вече се сближаватъ помежду си, въ една по-прѣма намѣса въ българскиятъ работи“. Сетиѣ говори за финансовия контролъ и подирѣ туй казва: (Продължава да чете) „Политиката на стамболовиститѣ, дошли на властъ на 1903 г., именно въ това се състоеше — да добне чрѣзъ цѣла Европа реформи въ Македония“. Това бѣше нашата политика. И когато г. Христо Тодоровъ ви каза, че той считалъ, че македонскиятъ въпросъ е европейски, той го счита по другъ начинъ. Неговото разбиране е: „Ние да не се бъркаме; Австрия и Русия се явиха като опекуни, това ни стига“. Ако реформитѣ, които издѣйствуваха тѣзи държави, бѣха полезни за насъ, и ние цѣлме да ги прѣтърнемъ. Но понеже една отъ тѣзи контрактирующы държави бѣше принудена да влѣзе въ австроунгарското съглашение противъ своитѣ и нашитѣ интереси, тѣй като бѣше ангажирана въ крайния изтокъ, ние не можехме да желаемъ туй разрѣшение на въпроса и казахме: „Сега е времето, щото цѣла Европа, както въ 1876 г., да се опитва срѣщу Турция и да наложи реформи, на които крайното развитие ще бѣде автономна Македония съ християнскитѣ генералъ-губернаторъ“. И тази цѣль ние постигнахме, защото, слѣдъ като се свърши руско-японската война, за Русия наставаше моментъ да си развърже ржцѣтъ отъ примката, която доброволно си наложи въ съюза съ Австро-Унгария, защото бѣше принудена да постави тѣй. Претекстъ се намѣри въ началото на 1908 г., мѣсецъ февруарий, когато турското правителство, по искането на австрийското, даде позволение за продължение на една желѣзница въ санджака отъ Митровица до Скопие, ако се не лѣжа. Това бѣше не причина, за да се развали руско-австрийското съглашение, а поводъ. Слѣдъ войната съ Япония, Русия на 1907 г. се споразумѣва съ Англия и урежда всички висящи спорове на азиатскитѣ терени. Това съглашение, сключено посредствомъ Франция, ще се усили посредствомъ френската дипломация. И въ началото на 1908 г. има по-ново, нитивно сближение между Русия и Англия, и македонскиятъ въпросъ вече се третира направо: съглашението става върху Македония. Ще оставя документитѣ да говорятъ. Въ книгата на г. Тардьо „La France et les alliances“ на стр. 314 е казано: (Чете) „Руситѣ уловиха момента, случая, да се отърватъ отъ съглашението си съ Австрия, сключено въ 1897 г., и да поставятъ наново македонския въпросъ на историческия му теренъ, сир. прѣдъ шестѣтъ велики сили“. Послѣ се разправя, какви постановки сж били направени отъ страна на руското и английското правителства: „Слѣдъ пълно споразумѣние, Съръ Едуардъ Грей, английски министъръ на външнитѣ дѣла, въ началото на 1908 г. праща единъ циркуляръ до всичкитѣ велики сили, въ който иска вече да се тури край на играта, която се върши съ Македония“. Добититѣ резултати бѣха вече значителни: въ Македония имаше вече контролъ чрѣзъ европейскитѣ офицери въ жандармерията, финансовъ и административенъ контролъ чрѣзъ цивилнитѣ агенти. Цивилнитѣ агенти се дължатъ само на двѣтъ сили, а разшире-

нието на контрола се дължи на всичкитѣ сили и главно на инициативата на Англия. И нѣма никакво съмнѣние, че разширението на реформитѣ щѣше да върви постепенно. Българското правителство не можеше да не види това нѣщо. И нека туй бѣде отговоръ на всички онѣзи искрени патриоти, които, въ своето желание да помогнатъ на народната кауза, не взематъ достатѣчно въ съображение политическитѣ интереси на българската държава и международното положение; нека служи за отговоръ на ония, които съвършено искрено си въобразяватъ, че притежаватъ всичката европейска политика, защото сж разговаряли съ единъ чуждъ кореспондентъ, въ продължение на половина часъ, чрѣзъ терджеманингъ; нека знаятъ, че, ако въ 1906 г. българското правителство не обяви война, то е затова, защото всѣко едно правителство трѣбва прѣди да воюва, дълбоко да обмисли: когато вече ще захванатъ да гърмятъ топоветѣ, ще трѣбва да бѣдешъ убѣденъ, че ще бѣдешъ побѣдителъ, че слѣдъ побѣдата ще добиешъ максимумъ отъ това, за което можешъ да претендирашъ; трѣбва да знаешъ, че като се станатъ жертва толкова срѣдства и хора, войната се води за една права и важна кауза. Но трѣбва и още едно нѣщо да знаешъ: че нѣма другъ изходъ. Германия, която се готвѣше отъ 1863 г. на 1870 г. не се рѣшаваше още да воюва. Когато едно правителство, което и да е то, се намѣри прѣдъ алтернативата да запази мира, или да води война, трѣбва да има много силни причини, трѣбва да бѣдатъ затворени всички други пѣтища, за да хвърли държавата и народа въ такава авантюра. Не, слѣдователно, неспрѣмѣнно въ дрънкането на саби и въ обявяването на война трѣбва да се търси разрѣшението на международнитѣ въпроси, ами трѣбва, прѣди всичко, да погледнемъ, нѣма ли другъ изходъ. Изходътъ бѣше прѣдъ насъ: реформитѣ се разширяватъ малко по-малко, излизатъ изъ ржцѣтъ на двѣ сили и ставатъ общоевропейски, по намѣсата на българското правителство, по силата на въоръженитето на българското правителство, защото България застрашаваше, че ще наруши мира, и само този бѣше мотивътъ, който можа да раздвижи заспалитѣ европейски канцеларии. И дѣйствително, виждахме, че тѣзи реформи, слѣдъ като се развиватъ въ самата Македония, въпрѣки злата воля на Високата порта, добиватъ вече окончателно своята форма, своя обликъ. Слѣдъ като стана свиждането на руския императоръ Николай II съ английския кралъ Едуардъ VII, Русия вече, слѣдъ циркуляра на Съръ Едуардъ Грей, взема за своя смѣтка реформното дѣло и изпрати друго едно окръжно не само до Австрия, но до всичкитѣ сили. За основа служи програмата на английското правителство — не толкова обширна, но това, което се казва въ нотата на Русия, то е вече почти пълна автономия. Ето какво казва г. Тардьо за новата еволюция на тази политика: „Англо-руското съглашение отъ 1908 г. е лостътъ, който ще раздвижи, съ който ще се упражнява новата руска политика. На 3 мартъ Съръ Грей бѣше прѣдложилъ на силитѣ една програма на реформи, много по-радикална, отколкото всички прѣдшествующи програми“. Това влиза въ маниеритѣ на дипломацията, да прѣдлагатъ много повече, за да могатъ да добиятъ по-малко. Това нѣщо е ставало и въ 1876 г. „На 26 сжщия мѣсецъ, Русия отправи на всичкитѣ канцеларии — а не вече само на Австрия — единъ проектъ, който е по-малко радикаленъ, отколкото английскиятъ; въ всѣки случай отбѣлъзваше една голѣма стѣпка напредъ по отношение на по-напрѣднитѣ прѣдложения, изходящи отъ австро-руското съглашение. Тоя проектъ освещаваше още единъ пътъ изоставянето на австро-руското съглашение отъ страна на петербургския кабинетъ. Още на 4 априлий, Англия, безъ никакво съмнѣние, прѣдварително уведомена, напълно се присъедини къмъ руския проектъ и се заличаваше прѣдъ Русия, за да ѝ остави честта

да вземе въ присъствието на великитѣ сили моралното направление на македонскитѣ реформи“. Ето кждѣ ние искахме да докараме разрѣшението на македонския въпросъ, ето докждѣ успѣхме да го докараме. Какво щѣше да бѣде развитието на събитията по-насетнѣ, всѣки единъ може да го разбере: или Турция щѣше да се подчини, подъ натиска на угрозитѣ, които ставаха и за сѣдебенъ контролъ отъ великитѣ сили, или ако не се подчинѣше, тогава щѣше да се намѣри кой да стане изпълнител на волята на Европа. Въ всѣки случай, на тази политика не биде сѣдено да се увѣнчае съ всичкитѣ успѣхи, които заслужаваме, защото прѣзъ лѣтото на 1908 г. избухна турската революция и всичкиятъ въпросъ вече се обобри: всички по-напрѣжни дѣйствия, всички по-напрѣжни старания, всички по-напрѣжни борби се намѣриха унищожени съ единъ замахъ. И Англия, и Русия, Австрия, най-напрѣдъ, отдръпнаха си офицеритѣ, отдръпнаха си цивилнитѣ агенти и македонскиятъ въпросъ остана да се разрѣшава съ цѣлия турски въпросъ, сир. съ оная естествена еволюция, която се обѣщаваше въ програмата на младотурската партия. Когато английското правителство се споразумѣ вече съ Русия, ние бѣхме отстъпили властта. Колкото прѣговоритѣ да сѣ се водили по-рано и тѣ да бѣха извѣстни на българското правителство, моментъ за дѣйствие не можеше да настане за нашето правителство, додѣто окончателно не се разкжса контрактътъ между Русия и Австрия. Нашата политика се състоеше въ двѣ точки — не само двѣ, разбира се, но двѣ главни; да искаме, щото реформитѣ да се въвеждатъ отъ всичкитѣ сили, да чакаме за по-ефикасни дѣйствия момента, когато руско-австрийското съгласие само по себе си ще издѣхне, за да можемъ, въ случай на крайни събития, да имаме една ядка въ Европа, която да ни подкрѣпи подиръ войната и въ най-голѣмото нещастие, а и въ щастие. На 1908 г., когато стана турската революция, на власт бѣше г. Малиновъ, и тогава българското правителство прѣдъ факта, че македонскиятъ въпросъ оставаше настрана, провъзгласи българската независимостъ. То бѣше едно дѣло полезно, едно дѣло необходимо. Правителството не можеше да не я провъзгласи. По-напрѣжъ можеше да се породѣ въпросъ: да-ли е време и да-ли е полезно. Този въпросъ се породѣ въ 1907 г. и ние не желяехме да се кичимъ съ евтини лаври, но на 1908 г., който и да бѣше на власт, трѣбваше да провъзгласи независимостта, защото отношенията на нова Турция, станала съвършено независима отъ европейска намѣса и контролъ, щѣха да бѣдатъ много мѣчни съ едно васално княжество, и намѣсто да подкачимъ една борба, която бѣхме водили вече въ продължение на 20 години, та по-степенно да си извоюваме фактическа независимостъ, каквато съществуваше, макаръ при номинална васалностъ при султанъ Хамидъ, по-добъръ бѣше изъ единъ пътъ, останалъ единъ кѣсъ отъ международния договоръ, който ни подчиняваше на Турция, удари му ножа. Българското правителство добръ направи, че провъзгласи независимостта. И съ това свърши всичката умна работа. Оттамъ-нататътъ въ дѣйствията на тогавашното българско правителство нѣма вече нито умъ, нито разумъ.

Имаше двѣ политики прѣдъ българското правителство: провъзгласяване независимостъ, не желяещъ да плащашъ нищо насрѣща — мобилизирай войската и трѣгни за Цариградъ. Въ Одринъ нѣма кой да те спре; европейскитѣ сили ще те спратъ, ще те молятъ: какво искашъ? — Независимостъ. — Земи я. И повече нѣщо да бѣхме искали, вѣроятно, щѣха да дадатъ. То бѣше една политика. Втора политика: за толкова дребно нѣщо да не правимъ война, нека пазимъ силитѣ на българския народъ, защото не се знае, какво ще стане на изтокъ; безъ съмнѣние, ако македонскиятъ въпросъ избухне, ще има още една

криза, толкозъ повече, че тогавашното правителство не вѣрваше въ жизнеспособността на новия младотурски режимъ. Да разрѣшимъ този въпросъ по миренъ начинъ. Разрѣшете го по миренъ начинъ. Но или ще мобилизирашъ и карашъ едната политика, или ще карашъ другата политика да се споразумѣвашъ по миренъ начинъ, още подиръ два дена. Има единъ принципъ въ европейската политика, останалъ отъ времето на Бисмарка: биешъ ли неприятеля, бързай да сключишъ съюзъ съ него или да се сприятелишъ. Ние отнехме една провинция на турцитѣ, защото въ всѣки случай Южна-България се считаше васална, ние скжсахме берлинския договоръ — побързай да станешъ приятелъ съ турцитѣ. Какво е това обтегнато положение: нито сме мобилизирани, нито сме приятели, нито сме неприятели. Толкозъ повече, че Турция въ този моментъ се намира въ лошо състояние: Австрия провъзгласи присъединението на Босна, турцитѣ едновременно има да се разправятъ и съ българи, и съ австрийци. Военното състояние на турцитѣ тогава бѣше такова, каквото нашето на 1903 г.: не знайтъ кждѣ да си ударятъ главата. Начело на управлението се намира единъ мѣдъръ човѣкъ, Кямилъ-паша — единъ приятелъ на България, който направи всичкитѣ аванси. Не щете да мобилизирате, споразумѣйте се съ него. И дѣйствително, българското правителство, слѣдъ като ходи да взема съвѣти отъ всичкитѣ партийни организации — не знае да-ли и въ карнобатскитѣ села не е свикало партиенъ съвѣтъ и той да даде мнѣнието си по този деликатенъ въпросъ отъ външната политика — рѣшава се да изпрати една депутация въ Цариградъ да третира, и на тази депутация министъръ-прѣседателътъ заявява: „Ако видимъ, че нѣма да се плащатъ много пари, на часа ще се кача азъ на специаленъ трень и ще дойда въ Цариградъ да подпиша“. Нищо по-разумно. И ние сме привърженици на тази политика; и ние мислѣхме, па и сега мислимъ, че ако българското правителство постѣпваше по този начинъ, неговитѣ дѣйствия щѣха да бѣдатъ патриотически и разумни. Кямилъ паша, слѣдъ като подкачи да иска 500 милиона лева, слѣзе на 42 или 43, само за трибути на Румелия. Оставаше да се плати за желѣзницитѣ, колко? — Колкото искатъ да бѣше се платило, както се плати: прѣдставителитѣ на България не сѣ откаснали петъ стотинки отъ това, което прѣвъ пътъ поиска източната компания. Колкото поискаха, да бѣше се платило, щѣше да бѣде пакъ толкова — 100 милиона номинални или 82 ефективъ. Дай ги и остави въпроса за желѣзницитѣ да го разрѣши единъ международенъ сѣдъ — третирай съ компанията на желѣзницитѣ, прави каквото щешъ, но въ всѣки случай, човѣкътъ ти прѣдлага: „Турция сега се намира въ трудно положение, улеснете ни, дайте да се споразумѣмъ“. Има думи казани отъ Кямилъ паша, които сѣ извънредно важни, всички не смѣя да ги повтора тукъ. Защо българското правителство не се споразумѣ? Когато видѣ, че нѣма да струва скжко, тогава се яви една декларация: независимостъ не се плаща съ пари, ние съ българска крѣвъ ще платимъ. Добъръ, и то е една политика — воювай; не щешъ да воювашъ — плащай; но нито воювашъ, нито плащашъ — то не е вече политика на сериозни хора, на сериозни държавници, то не е никаква политика. Има едно френско изражение, което я характеризира: *politique de zig-zag à toute vapeur* — да пуснешъ политиката въ зигъ-загъ съ пълна пара, това бѣше политиката на правителството. И най-послѣ, слѣдъ много декларации, слѣдъ като се постави България въ трудно положение, слѣдъ като пострада нашата търговия, слѣдъ като не използвахме момента, за да имаме добри отношения съ Турция и да си платимъ лука да ѝ направимъ поне една услуга, всичкитѣ закани се забравиха, въпросътъ се уреди. И по какъвъ начинъ? Слѣдъ като се провъзгласихме за

независими, първият акт на българското правителство и на България бѣше да се покажемъ покровителствуванъ отъ чужда държава. Вие тукъ венчи, и опозиция, и правителство ржкопѣскахте, когато се чете проектътъ, съ който се узаконяваше помощта, която ни правѣше Русия, която, вмѣсто насъ, плати 82 милиона лева. И азъ да бѣхъ, щѣхъ да ржкопѣскамъ. Ние на Русия трѣбва да бждемъ признателни, защото дойде да спаси България въ единъ труденъ моментъ. Не на нея трѣбва да се сърдимъ; трѣбва да се сърдимъ на нашето правителство, че подиръ провъзгласяването на независимостта побърза да ни постави въ зависимостъ отъ услугитѣ на чужда държава. Рускиятъ народъ и рускитѣ министри щѣха да иматъ къмъ насъ много по-голямо уважение, ако не бѣхме били принудени да просимъ помощта на чужда държава, която и да е тя, включително и Русия, особено Русия, отъ която сме навикнали вѣчно да искамъ. Стига вече сме хленчили, стига сме просили, Русия доста е направила за насъ, нищо не ни дължи.

Д-ръ Т. Кръстевъ: Сама ни я прѣдложи. Никой не я е искалъ.

Прѣдседателствующъ М. Маджаровъ: Г. Генадиевъ! Имайте прѣдъ видъ, че, споредъ чл. 15 отъ правилника, остава Ви да говорите още 10—15 минути.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Благодаря, г. прѣдседателю; азъ не се усѣтихъ кога мина врѣмето.

Прѣдседателствующъ М. Маджаровъ: Азъ съмъ рѣшенъ, г-да, да пазя порядѣтъ и същеврѣменно да не оставямъ да се нарушаватъ по никой начинъ постановленията на правилника — да не надминава повече отъ два часа говореното.

Нѣкои отъ прѣдставителитѣ: Нека говори.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Азъ ще съкратя, г. прѣдседателю; може-би петъ минути повече да отидатъ, но то не е въпросъ, върху който ще има нѣкакъвъ споръ.

И тогава, слѣдъ като сключи съглашение съ Турция, слѣдъ като се узакони провъзгласяването на независимостта, на правителството прѣдстоеше да си опрѣдѣли политиката. Тукъ вече се поставя въпросътъ: туркофилска ли трѣбва да бжде тя или не-туркофилска. Г. Христо Тодоровъ ни казваше, че една е възможната политика. Азъ се надѣвамъ, че днешното българско правителство ще му докаже, че не е само една възможната политика, а че има и друга. Но, въ всѣки случай, азъ не съмъ а priori противъ всѣка туркофилска политика. Можеше правителството да усвои нея. Правителството на г. Малинова усвои туркофилската политика, когато се рѣши да отиде въ Цариградъ, но при какви условия? Отиватъ най-напрѣдъ въ Петербургъ г. Малиновъ и Паприковъ, най-оторизирани министри, приематъ единъ вѣстникаръ и му заявяватъ: „За никакви добри отношения между България и Турция не може да става дума дотогава, докато не се подобри положението на нашитѣ сънародници въ Македония“. И слѣдъ това, слѣдъ една недѣля, отиватъ въ Цариградъ, слѣдъ като Асѣмбей наложи тукъ, като условие, че за Македония въ Цариградъ не само нѣма да се говори, а името ѝ нѣма да се споменава. Азъ разбирамъ да приемишъ туркофилска политика, но да не си разтваряшъ устата прѣдъ вѣстникаритѣ въ Петербургъ. Но, слѣдъ като си приказвалъ пакостни работи, да те принудятъ да отидешъ въ Цариградъ, като те принудятъ да не споменавашъ името на Македония и да нѣмашъ куражъ да кажешъ: „Азъ при такива условия нѣма да отида да се кланямъ на султана Мехмеда“, то не е политика, то е най-лошата политика.

Подиръ това, дойде днешното правителство. — Прѣдупрѣденъ отъ г. прѣдседателя, прѣскачамъ много инциденти: и въ интереса даже на дебатитѣ ще бжде да не влизамъ въ други подробности. Мисълта си очертахъ за политиката на разнитѣ правителства. — Идва и сегашното правителство, което заяви още първия денъ, че ще води туркофилска политика. По моето разбиране, отиде по-далече и заяви, че само туркофилска политика е възможна. Турцитѣ сж източниятъ народъ, това нѣщо го приематъ за калитулация, никога нѣма да разбератъ истинското му значение, а то е вече една слабостъ. Въ всѣки случай, днешното българско правителство направи една услуга, защото ще докаже невъзможността на крайно туркофилска политика. Ние прѣдзрекохме на българското правителство, че ще прѣтърпи пълно фиаско, и сме убѣдени, че туркофилската политика нѣма да принесе никакви резултати. Едно врѣме половината отъ правителството — прогресивната партия или нейнитѣ оратори — въ камарата обвиняваха народняцитѣ, че не били искрени спрѣмо Русия. Врѣмената на тѣзи сантименталности минаха. Сега вече нито ще обвинявамъ г. Решова, че води отъ прѣдтелство туркофилска политика, както едно врѣме обвиняваха Стамболова, нито нѣкой ще се усъмни въ неговата искреностъ и лоялностъ. Че г. Решовъ води искрена и лоялна туркофилска политика, всички вѣрваме — и приятели и неприятели — и я води, не защото е приятелъ на турцитѣ, но защото мисли, че по този начинъ най-добрѣ ще защитава интереситѣ на България. Азъ бихъ водилъ туркофилска политика при едно управление на Шерифъ-паша, при едно управление на Кямилъ-паша, на човѣтъ просвѣтеникъ, който да има амбицията, който да има разсѣдѣка да смаже влиянието на комитета, но при младотурски комитетъ никога, никога, никога тя резултатъ нѣма да даде. Защо? Отъ 1895 г. насамъ въ Турция проникна убѣждението, че България е опасна, че българскиятъ народъ е опасенъ за съществуването на Европейска Турция. Тази мисль постепенно се развива у тѣхъ, по азиатскитѣ турци, които стоятъ много повисоко като почтени хора отъ европеецкитѣ, и цариградецкитѣ турци, онай просвѣтена частъ отъ тѣхъ, която дава управляющитѣ кръгове, сѣ още моятъ да се разбератъ съ България. Тѣ могатъ да разбератъ, че спасението на Турция се намира въ една еволюция, а не да повтарятъ да дрънкатъ глупоститѣ на комитета „Обединение и напредѣкъ“, че тѣ не желяли да запалатъ държавата имъ на Австрия, да се даде равноправие на християнскитѣ народи въ Турция, че не могатъ да изпуснатъ правото си на владѣюща раса. Щомъ тамъ има владѣюща раса и унищожение на християнскитѣ елементи, ще изкочи източниятъ въпросъ и ще се развива той, както се развива отъ 150 години насамъ. Желаетъ ли Турция да остане цѣла непокътната, нѣма нужда отъ никакви конфедерации, нѣма нужда отъ никакви съюзи, а трѣбва да даде пълноправие на християнското население въ Турция. Има елементи въ Цариградъ, които могатъ да усвоятъ този възгледъ, но има елементи, които нѣма да го усвоятъ никога — това сж хората на младотурския комитетъ. Забѣлжете, че тѣ сж добили своето политическо възпитание въ борбата си съ българския елементъ въ Македония. Всички произхождатъ отъ Солунъ. Ще речете, че днесъ не е толкова влиятеленъ младотурскиятъ комитетъ. Да, не е влиятеленъ, но това е въ Цариградъ. Въ Македония всички чиновници, всички запѣти, всички офицери сж подчинени на злоумисленитѣ заповѣди на младотурския комитетъ, а той се състои отъ хора, които сж възпитани въ омраза спрѣмо българитѣ, по-лошо — въ страха отъ българитѣ, и на които кариерата въ политиката се състои въ това, че, като Ниязи-ефенди, сж прѣслѣждали българскитѣ чети. И на тия хора е повѣрена

политиката спрямо България, и тъй щели да разберат, че могат да живеят в приятелски отношения с България! Че то е същото България да поведе туркофилска политика и да я повърти на войводата Тане Николов. Има нѣща, които се изключват, които сѫ невъзможни сами по себе си. Ето защо туркофилската политика нѣма да ни даде никакви резултати, освѣн ако на турците се заговори на езикъ, какъвто тѣ сѫ навикнали да слушатъ и какъвто тѣ единствено разбиратъ.

Между разрѣшенята на турско-българскитѣ отношения, които се прѣдлагатъ, изникна напоследѣтъ едно, което е най-чудновато — разрѣшението чрезъ балканска конфедерация. Вие знаете, че има въ Цариградъ една парламентарна група подъ прѣдседателството на г. Карасо, еврейнъ отъ Солунъ, депутатъ въ турската камара, и тя иска балканска конфедерация. И за голѣмо нещастие, идеята е толкозъ проповѣдвана, когато ние сме били млади, въ България има толкова доброжелателство и толкова отсъствие на шовинизъмъ, щото искрени хора прѣгърнаха тази мисль и се показватъ готови да сътрудничатъ въ такова едно дѣло. Но на хора, които разбиратъ истинскитѣ изисквания въ политиката, не е позволено да си правятъ илюзии. Като се знае манията да се пригрѣща всичко, което е чуждо, азъ се чудя, че и до днесъ не сѫ се явили нѣкои бракувани политикани и нѣкои амбициозни бездарности да съставятъ и туку дружество, та съ г. Карасо барабаръ да си размѣнятъ телеграми. Но когато обсъдимъ сериозно, за каква конфедерация говорятъ тия хора, искрено ли говорятъ, ще видимъ слѣдующето. Г. Карасо, който бѣше членъ на младотурския комитетъ, излѣзе отъ него като франкмасонъ, и сега като франкмасонъ се измѣква, за да произведе въ странство хубаво впечатление, та да се прѣдстави въ по-благоприятенъ за Турция видъ положението ѝ спрямо Италия, да се помисли, че на Балканския-полуостровъ всичко е хубаво, че Турция и засилена морално съ идеята за съединението на балканскитѣ държавици въ една конфедерация. Каква конфедерация? Имаме ли ние общи интереси? Нѣмаме и не можемъ да имаме. Можете ли вие да си въобразите конфедерация съ друзитѣ, кюрдитѣ или арабитѣ въ Йеменъ? Конфедерацията подразбира общъ бюджетъ, до известна степенъ, и, въ всѣки случай, общи военни сили. Ако насъ нападнатъ, Турция трѣбва да помага; ако Турция нападнатъ, ние трѣбва да ѝ помагаме. Турцитѣ иматъ война въ Триполитания — ние да имъ пращаме войници да се биятъ; или въстание има въ Йеменъ — ние да пращаме българи да го усмиряватъ; или въстание има въ Македония — ние да пращаме войска да коли българитѣ и арнаутитѣ; или Турция има война въ Азия съ Русия — ние да излѣземъ да се биемъ противъ руситѣ, за да запазимъ азиатскитѣ провинции на Турция. Това е безумие. Това не може да стане. Турцитѣ го разбиратъ и никой въ Цариградъ сериозно не говори за това нѣщо. Ако имаше единъ човѣкъ отъ управляющитѣ кръгове, който да мисли за такова сближение на България съ Турция, трѣбваше да видимъ проявление на приятелски, на искрени чувства въ едно нѣщо поне, и тогава щѣше да има право правителството да каже: поведохме туркофилска политика, но ето вече резултатитѣ ѝ. Какви сѫ резултатитѣ? Желѣзницитѣ скопчани ли сѫ, търговски договоръ имаме ли, екзархийскитѣ въпросъ уреденъ ли е? Българскитѣ екзархъ, единъ отъ високитѣ умове на изтокъ, почитанъ отъ всичкитѣ посланици на великитѣ сили безъ изключение въ Цариградъ, въ продължение на 30 години е съчетавалъ лоялността къмъ Турция, дължащъ на фермана отъ 1871 г. своето положение на духовенъ началникъ, съ прѣданността си къмъ интереситѣ на своя народъ; отъ 25 години той стои прикованъ като непоколебима скала, като стражъ на

българската идея и като олицетворителъ на единството на българския народъ. Въ моментъ, когато има най-много нужда отъ своя престижъ, за голѣмо съжаление, явиха се хора недостойни за сана си, да го хулятъ. Но той е уважаванъ отъ цѣлия български народъ. Екзархътъ повече отъ 30 години се старее и се бори да приложи фермана отъ 1871 г., а още не е дошълъ до половината, по злата воля на Портата. И съ нея ще влизаме въ конфедерация!

Мисля, че времето, което имамъ право да употребя за рѣчта си, е изминало. Съкратявамъ всичко останало, освѣнъ едно нѣщо, за което ще моля въшето снизхождение. Ще моля да ми дадете още 5—10 минути, защото мисля, че нѣмамъ право по единъ въпросъ да мълча. Ще изглежда, че се ползувамъ отъ напредналото време да не кажа работи, които съмъ длъженъ да кажа. Не е позволено за единъ политически мжъкъ да се възползува отъ трудното положение на правителството и по единъ толкова много важенъ въпросъ, като въпросътъ за отношенията ни съ Турция, да се излѣзне и да рече: „Азъ хвърлихъ хули къмъ правителството, фалира неговата политика, ние сме прави“, и да слѣза отъ трибуната спокоенъ. Този, който осмѣжда тая политика, трѣбва да каже, съ какво той мисли, че тя трѣбва да се замѣсти. Ако се изостави туркофилската политика, азъ какво проповѣдамъ, война ли? Не. Азъ мисля, независимо отъ факта, че туркофилската политика е възможна въ близко бъдеще, тогава, когато фанатични сектанти нѣма да управляватъ и да измѣчватъ империята, че и самитѣ младотурци могатъ да бѣдатъ принудени да разбератъ на каква цѣна могатъ да иматъ приятелството на България. Заявлението на българското правителство, че само туркофилска политика е възможна, е едно заявление, което не може да докара добри резултати, защото не е въ състояние да вразуми Турция, а ще ѝ внуши мисль на противодѣйствието противъ насъ. Но мисля, тъй сжщо, че ако България има нужда отъ приятелството на Турция, ако има нужда отъ едно пълно обяснение съ нея, Турция има десетъ пкти повече нужда отъ приятелството на България. Защо? Ако ние се споразумѣмъ съ Турция, България ще развие икономическитѣ си сили, ще се старее постепенно да завладѣва пазаритѣ на изтокъ и ще бѣде спокойна въ политическо отношение, защото нѣма да има на границитѣ си една страна, въ която всѣки денъ може да избухне огънь. Ако, слѣдователно, младотурцитѣ дойдатъ на това, което искаше г. д-ръ Даневъ въ 1899 г. — азъ съкратявамъ по-дребнитѣ въпроси — ако дадатъ онова, което турската конституция обезпечава, ако дадатъ това, което се дава на французитѣ въ Елзасъ и Лотарингия, ако дадатъ това, което Австрия дава на мюсюлманитѣ въ Босна, това, което ние българитѣ даваме въ България на турцитѣ, които сѫ равноправни съ насъ, може по тоя начинъ да стане регенерацията на Турската империя, и отъ това ще има полза и за Турция, и за България. Ако това нѣщо не се сбдне, заявявалъ съмъ на турскитѣ политици, съ които съмъ ималъ случай да се видя, Турция не е въ състояние да избѣгне кризата. Въ споразумѣнието съ балканскитѣ народи тя ще намѣри защита противъ външната намѣса; въ едно споразумѣние съ България тя ще затвори вратитѣ на всѣка намѣса на европейскитѣ кабинети и по този начинъ ще запази цѣлостта на империята отъ раздробление и отъ разхищение. Но, докато се отнася тъй, както се е отнасяла досега къмъ християнското население, докато усвоява политиката на изгрѣбление спрямо българитѣ, не може да има миръ на Балканския-полуостровъ, не може да има правилно развитие на Турция и не може да се избѣгне кризата, която е неминуема; ако не сега, подиръ мѣсецъ, ако не слѣдъ мѣсецъ, подиръ петъ години, и отъ избухването на която Турция ще бѣде

провалена. Не съм аз на туй мнѣние. Шериф-паша, водителът на радикалната партия, е проникнат отъ общото убѣждение, че спасението на Турция се намира въ лоялното споразумѣние съ околнитѣ балкански държави и основата на туй споразумѣние трѣбва да бѣде равноправността на всичкитѣ християнски елементи въ империята. Между другото, като разглежда въпроса за конфедерацията, въ последния брой на Мемпругиетъ той съ подписа си казва: (Чете) „Ето защо ние не знаемъ да-ли балканската конфедерация ще се осъществи съ насъ, но това, което е почти сигурно, то е, че ако комитетътъ продължава своята вътрѣшна политика, брутална и тираническа, тази конфедерация ще се направи безъ Турция и противъ Турция“. Този изходъ не могатъ да не знаятъ турцитѣ, този изходъ имъ се внушава отвѣждай, и отъ европейскитѣ публицисти, и отъ традиционнитѣ приятели на Турция, и отъ самитѣ тѣхни хора. Това нѣщо трѣбва да възприемемъ и ние. Нашето приятелство за Турция е спечелено, но не безвъзмездно. Програмата на г. Данева отъ 1899 г., ограничена, ако щете, ние усвояваме, но извънъ тая програма, извънъ тѣзи условия никакво приятелство между насъ и Турция е невъзможно.

Т. Начевъ: Турцитѣ не слушатъ съвети.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Именно туй искамъ да кажа. Прѣдставете си, че турцитѣ не послушатъ. Добър, ние нѣма да обявимъ война за това. Ние трѣбва да знаемъ едно нѣщо: ние можемъ да чакаме събитията, турцитѣ не могатъ да ги чакатъ. Ние можемъ да чакаме събитията, защото когато ще избухне кризата — и тя трѣбва да избухне, ако не се постигне съгласие между балканскитѣ народи и турцитѣ — когато ще избухне кризата, по причина на часле постѣта на българската войска и по причина на географическото ни положение, никаква комбинация е невъзможна безъ съдѣйствието на българската войска, безъ участието на България. И въ съзнанието, че ние сме спокойни за утрѣшния денъ, ние можемъ да очакваме развитието на събитията. Има неудобства, безъ съмнѣние, ще пострада икономическото развитие тукъ, но не ние сме виновни; виновна е Турция. Неудобство е, че ще продължатъ звѣрствата въ Македония. Да, знаемъ това, но нѣма да се изтрѣби българскиятъ елементъ въ Македония. 500 години изтрѣбватъ българския народъ. Въ продължение петъ вѣка вѣки 25 години всичко, което е излизало интелигентно и юначко между българитѣ е било избито. Унищожил ли се българскиятъ народъ? Та не изклаха ли турцитѣ въ Перущица и Батакъ толкова невинни българи, не затриха ли цѣла Стара-Загора и не влачеа ли населението и като скотъ къмъ Одринъ? Но не е ли сега Стара-Загора единъ цвѣтуещъ градъ? Нѣма да унищожатъ и българското племе въ Македония. Страданията ще се увеличатъ, безъ съмнѣние. Македония е люлката, въ която изгрѣ първата искра на българското възраждане. Тя е сподѣляла радости и страдания съ българския народъ, тя е вземала участие въ всички национални движения и е давала жертви, отъ х. Димитровата чета до сръбско-българската война. И ако отъ 30 години насамъ на нея се струпаха тежлата за всичкитѣ грѣхове на българския народъ, ако за македонскитѣ българи чашата на търпѣнието се прѣпълни, недѣйте мисли, че въ чакането на събитията тѣ ще се отчаятъ и ще простратъ къмъ другиги раждъ за помощъ, която не иде отъ тѣхнитѣ братя. Борилъ се е този народъ и въ своята борба той надмина подвижитѣ на Василя Левски и другаритѣ му. Ще се бори още и ще чака братския български народъ, когато настѣпи моментътъ на кризата. Съ това убѣждение, ние трѣбва

да мислимъ не за събитията, които утрѣ могатъ да настанатъ. Политиката, която трѣбва да пригърнемъ и да усвоимъ, се заключава въ слѣдующето. Българското правителство заяви, че ще прави турко-филска политика въ интереса на добритѣ отношения между империята и царството; българското правителство заяви чрѣзъ своя органъ, че това е последенъ опитъ на последно правителство, което прави тази политика. Ние не искаме да отетжпите мѣстото си намъ; ние искаме да се приложи казаното въ статията на в. „Миръ“, писана, безъ съмнѣние, не случайно, и сега вече слѣдъ тронната рѣчь, слѣдъ като се произнесоха всички народни прѣдставители, правителството на България, спокойно за утрѣшния денъ и сѣдмичнитѣ, които очаква нашето племе, опрѣдно на единодушното мнѣние на народното прѣдставителство, да иде до логичното развитие на политиката, която възвѣсти на 28 октомврий. И нека бъдемъ уверени, че този езикъ, и само такъвъ езикъ ще бѣде разбранъ отъ Турция. (Ржкопѣскане отъ много страни)

Прѣдседателствующъ М. Маджаровъ: Има думата г. Никола Константиновъ. Но прѣди това давамъ 5 минути отидиъ.

(Слѣдъ отидиъ)

Прѣдседателствующъ М. Маджаровъ: (Звъни) Засѣданнето се продължава.

Г. Никола Константиновъ има думата.

Н. Константиновъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Съжалявамъ, че не се ползувамъ или, по-добъръ, че не припежавамъ този риторски талантъ, както прѣдшествующиятъ ораторъ, г. Геннадиевъ, за да мога да изтрѣгна вашитѣ ржкопѣскания, които бѣха дадени не толкова за съдържанието на неговата рѣчь, колкото за неговия риторски талантъ. Ще ми простите, че азъ не съмъ такъвъ риторъ, да мога да ви увѣрка, не съмъ, обаче, и отъ тия, които по ви занимаватъ съ отвѣчени въпроси или съ въпроси, особено по външната политика, по които вѣки счита себе си въ правото да сѣди, да разсѣждава и да говори. Азъ си турнихъ за цѣлъ да поговоря върху по-реални, по-сѣществени въпроси по вътрѣшната наша политика. Нѣма съмнѣние, въ случая азъ ще се ползувамъ отъ правото, дадено ми по конституцията, да говоря по отговора на тронното слово да кажа тази искрена дума, както тя се казва отъ правителството съ тронното слово. И азъ мисля, че г. Христо Тодоровъ бѣше много правъ, когато казваше, че не е право да се сѣди, че тронното слово е само една форма, и че отговорътъ на това слово е тоже една форма. Когато камарата е разисквателна, то се разбира, че и послѣдствията отъ разискванията по отговора на тронното слово ще иматъ своятѣ добри послѣдствия за уреждането на държавата и за правилния вървѣжъ на държавнитѣ работи.

Азъ ще се спра само мимоходомъ да забѣлжа, че г. Геннадиевъ каза, какво партията на стамболовиститѣ не вземала участие въ върховния македонски комитетъ или въ четническото движение въ Македония. Може това да е вѣрно, но е вѣрно и друго, че този върховенъ комитетъ засѣдаваше въ къщата на г. Геннадиева или въ салонитѣ на стамболовиститѣ. Така че, като се знае послѣдното, което е положително вѣрно, можете да сѣдите, доколко съ вѣрни по-нататъкъ заключенията на г. Геннадиева. И разбира се, въ този редъ на мисли може да се каже, че, ако г. Даневъ въ врѣме на управлението прѣзъ 1902 или 1903 г. не е успѣлъ да осуети и да спре възстанието въ Македония, то тѣ имаха достатъчно врѣме да осуетятъ това възстание, а не

да го окуражават съ системата за въоръжаване, която стана тъкмо въ това време, когато тѣ насочиха юмрукъ сръбцу Турция и Европа и започнаха да дрънкатъ сабитѣ.

Подиръ туй азъ ще се спра пакъ мимоходомъ и върху въпроса, повдигнатъ, както отъ радославиститѣ, така и отъ демократитѣ, и малко зачекнатъ, ако щете, и отъ стамболовиститѣ — за свободата на изборитѣ. Азъ мисля, че по този въпросъ е неумѣстно да се прави политика при разискване на тронното слово, защото по него подробно се говори при всѣки отдѣленъ изборъ и специално за всѣки единъ случай. Да се вадѣ заключение отъ случката, която е станала въ Севлиеиската околия съ една счупена помпа и една пробита бургия, че това е било система, за да се изтрѣгне или да се фалшифицира волята на избирателитѣ, е толкова неумѣстно, колкото е неумѣстно да се вадѣ заключението, че коалиционното правителство или коалиранитѣ двѣ партии сж били възстановили, или сж били утвърдили, шайкаджилъка при изборитѣ. Това заключение се вадѣ отъ случката при софийския градски общински изборъ. И г. Малиновъ, за да подкрѣпи твърдението, че шайкаджилъктъ въ нашето управление сега билъ поддържанъ отъ страна на правителството или отъ страна на двѣтѣ партии, си послужилъ съ това, що е билъ писалъ в. „День“. Азъ мисля, че тъкмо това опровергава неговото твърдението, защото, именно писаното въ в. „День“ доказва, че тѣзи двѣ коалирани партии не търпятъ подобни порицания или подобни дѣйствия, било отъ своитѣ съпартизани, било отъ хората, които, може-би, искатъ да имъ се явятъ въ услуга. Още повече, доколкото моитѣ свѣдѣния се простиратъ, азъ съмъ слушалъ, че тѣзи шайки, както казва той, сж били прѣдизвикани, за да се обезпечи свободата на изборитѣ сръбцу демократическитѣ шайки, отъ уволнени общински служащи въ Софийската община тѣй, както сж били и назначени по-рано.

И. Толевъ: И другадѣ.

Н. Константиновъ: Азъ нѣмамъ намѣрение повече да се спирамъ по изборитѣ, защото, както казахъ, този въпросъ се разисква, разсждава се по него при разглеждане провѣрката на изборитѣ и се вземаха рѣшения отдѣлно при всѣки единъ отдѣленъ изборъ.

Слѣдъ това, г. г. народни прѣдставители, азъ ще прѣмина на цѣлѣта, за която взехъ думата. Моята цѣль е, като се възползувамъ отъ тронното слово, да похваля правителството, че то е обърнало най-сериозно внимание на вътрѣшната наша политика и приготвя да ни сезира съ законодателство отъ икономически характеръ. Азъ ще се огранича именно по вътрѣшната наша политика и именно по тия въпроси, защото считамъ, че, ако България бѣде засилена икономически вътрѣшно, ако България може да се похвали съ добри пѣтица, съ добри съобщения, съ добри политически права, ако може да се засили индустриално, ако може да се засили въ своето земледѣлско производство, тази сила е достатъчна да направи и нашата армия и нашата държава силни и страшни прѣдъ външнитѣ наши врагове. Първото нѣщо, споредъ моето дълбоко убѣждение, за да бѣде България силна вътрѣшно и страшна за нашитѣ врагове, е, тя да не се разяжда вътрѣшно. А този червей, за който се помена и вчера, не е тамъ, където се търсѣне, а е вътрѣ въ насъ, въ нашето чиновничество, нареченъ корупция. И ако ние трѣбва да цѣримъ корупцията, ние трѣбва да я цѣримъ по всички нейни направления, отъ където тя и да иде — отъ малкитѣ до голѣмитѣ чиновници, отъ народното прѣдставителство даже, ако щете, или отъ коя да е

друга страна. Въпросътъ е, че тя трѣбва да бѣде цѣрена, трѣбва да бѣде разчиствана, трѣбва да бѣде прѣслѣдвана, и ако днешното правителство, опрено на двѣтѣ най-силни партии въ страната, не е въ състояние да направи това нѣщо, азъ съмъ сигуренъ, че въ бѣдѣще никое друго правителство не ще бѣде въ състояние да го направи. Дѣ е корупцията, г-да, дѣ да я търсимъ? Това отвѣчено понятие, тази развала дѣ да я търсимъ, когато ние я виждаме навсѣкъдѣ и не смѣемъ да я кажемъ, било по причини лични, било по причини политически, азъ мисля, че тази развала най-напрѣдъ почва отъ икономическия битъ на нашия народъ и въ стремежа ни да забогатѣемъ колкото е възможно побърже и по-много. Въ този стремежъ не диримъ, не избираме, не пробираме сръдствата, съ които си служимъ. Не ще бѣде много казано, ако азъ и този пътъ кажа, както още въ 1899 г. казахъ, че най-върховното учрѣждение въ България, прѣдставителътъ, тѣй да се каже, на народната властъ, на народния суверенитетъ, пълномощникътъ на Народното събрание, Смѣтната палата, е занемарено. Тя не е Смѣтна палата, подъ чийто контролъ се намиратъ и Финансовото министерство, и всѣки отчетници, и всѣки министерства, но тя е едно занемарено отдѣление при Финансовото министерство.

Х. Поповъ: Тя е отдѣлно.

Н. Константиновъ: Азъ знаа, г. Поповъ, че тя по закона е поставена въ такива рамки, што е бездѣятелна, даже върѣдна съ своето сѣществувание, защото служи за оформяване на всѣкитѣ грабежи, които именно развиватъ корупцията. Въ това учрѣждение не стига, че нищо не се работи, не стига, че нищо сѣществено не се върши, не стига, че законътъ го е турилъ натѣсно, што то да бездѣйствува, но сж събрани въ него такива остарѣли, окаменѣли хора, които, може-би, сж годни за друга нѣкаква работа, но за такава работа, която иска и умъ, и познание, и енергия, не сж годни. А това е и право и длъжностъ на Народното събрание да се погрижи за това висше наше учрѣждение, защото то е именно учрѣдението, което прѣдставлява, или което е пълномощникътъ на Народното събрание и прѣдъ което Народно събрание то дава своя отчетъ, върху който ние ще има да се произнасямо. Ако нашата Смѣтна палата бѣше напълно въ своята роля, не биха си позволили министритѣ или партиятъ, като демократическата, която се основа отъ единъ човѣкъ, който минаваше въ България за най-голѣмъ финансистъ, за най-голѣмъ икономистъ, за най-пестеливъ, да върпатъ всичко. Азъ нѣма да се впусна да дира повече подробности въ по-далечното минало. Случайно ми мина тукъ подъ рѣка, когато отворихъ чекмеджето на мѣстото, което заехъ, единъ законъ за свѣрхсмѣтенъ кредитъ на сума 3.322.201-99 л. Той е внесенъ на 22 февруарий 1910 г. отъ министра на финанситѣ г. Саллабашевъ и е станалъ законъ на 27 февруарий, значи въ течение на петъ дена народното прѣдставителство е могло да обсъди тѣзи милиони, да ги разрѣши тѣй, както сж разрѣдѣдени, като почнете отъ шестъ и свѣршите до 900.006 л. — такива дребни смѣтки има. Г. министърътъ въ своитѣ мотиви казва: (Чете) „Въ мотивитѣ къмъ законопроекта за свѣрхсмѣтенъ кредитъ отъ 31.032.894-36 л., който имахъ честта да ви прѣдставя на 28 януарий т. г.“ — значи нѣщо прѣдѣ единъ мѣсець — „изтъкнахъ, че има стари дългове за още около 3 милиона лева, за които допълнително ще се поиска свѣрхсмѣтенъ кредитъ, слѣдъ като се направятъ още нѣкои необходими провѣрки по документитѣ за тѣхъ. Понеже моитѣ колеги, г. г. министритѣ, ми заявиха писмено, че въпроситѣ стари дългове сж безспорни, че въ счетовод-

водствата на повъронитѣ имѣ министерства има редовни оправдателни документи за тѣхъ, че, слѣдователно, изплащането имѣ трѣбва да стане още сега, за да не се товари държавното съкровище съ излишни разходи и лихви въ бѣдѣще, честъ имамъ да внеса за разглеждане и приемане тукъ приложения законопроектъ за свѣрхсмѣтенъ кредитъ отъ 3.322.201-99 л. за ликвидирание на всички извѣстни до днесъ на повѣреното ми министерство стари дългове. По-нататѣкъ въ тѣзи мотиви е казано: (Чете) „Споредъ подробната таблица къмъ законопроекта, 152.11615 л. се дължатъ на държавни учрѣждения, които ще ги внесатъ обратно въ държавното съкровище, и съ това ще се покрие една частъ отъ искания кредитъ. Другата частъ отъ него — 3.170.085-84 л. — ще се покрие отъ произведението на заема отъ 1909 г.“ Ще рече, това е една такава нова демократическа реформа, да се изплащатъ стари дългове съ заеми, който въ 1899 г. ни докара до оня крахъ, че бѣхме принудени да прибѣгнемъ до заемъ съ залагане на монополи, за изплащане на летищитѣ дългове. Ще ми позволите, за ваше любопитство, да ви цитирамъ само нѣколко — не всичкитѣ — пера, за да видите, какви сѣ тѣзи разходи, тѣзи стари дългове. Азъ нѣма да се спирамъ на годинитѣ 1905, 1906 и 1907, а ще се спра само на послѣдната 1908 г., тогазъ, когато демократическото правителство е управлявало. Напр., вие имате едно перо отъ 56.831 л. „за храна на затворници отъ окръжнитѣ затвори“. Като-че-ли това не е единъ разходъ, който може и трѣбва да бѣде прѣдвиденъ въ редовния бюджетъ. И това било старъ дългъ. Друго перо: „поддържане на затворитѣ — 9.782 л.“ Ние знаемъ съ какво и какъ става това поддържане на затворитѣ, които съществуватъ, слѣдователно, ясно е, че това е едно перо, което трѣбва да бѣде вписано въ бюджета и не може да не бѣде вписано. А сега то е станало „старъ дългъ“. Защо е станало старъ дългъ — това е ясно заради васъ: станало е старъ дългъ, за да може да се покаже бюджетътъ, колкото се може помалѣкъ, за да може единъ денъ да излѣзатъ 3 милиона излишѣтъ и г. Малиновъ да се похвали тукъ, че сѣдбата била такава, че довеждала хората до това печално положение, че още въ първото засѣдане, съ първия законопроектъ, който внасятъ въ Народно събрание, почватъ да управляватъ съ свѣрхсмѣтни кредити, и послѣ ние да се поставимъ на тази тежелевийска почва, да кажемъ: „Какво има, ще артистатъ тѣзи пари, кайде да ги дадемъ“. Добъръ, но тѣзи 3 милиона сме ги платили отъ заема. Ще рече, че нашиятъ редовенъ бюджетъ се покрива отъ заеми. Това искахъ да кажа. Това бѣше по Вѣтрѣшното министерство.

Сега, искамъ да мина на други пера, по Министерството на войната, пакъ за 1908 г. За тази година по Министерството на войната има едно перо отъ 292.204-41 л. „за разни войсковы части, управления и учрѣждения, за храна на конетѣ и другия добитѣкъ и даване фуражни пари комуто се слѣдватъ споредъ съществуващитѣ положения“. Може ли да бѣде този разходъ старъ дългъ? Той е единъ разходъ прѣмо отъ бюджета. Друго перо: (Чете) „На разни войсковы части, управления и учрѣждения, за отопление и освѣтление помѣщенията и поддържане пешитѣ и огнищата, варене храна, инсталация и такси за електрическо освѣтление, купуване лампи, стѣкла и др. по освѣтлението — 26.788-69 л.“ Това е тоже единъ разходъ, който трѣбва да стои въ редовния бюджетъ, освѣнъ ако трѣбва да допуснемъ, че тукъ има нѣщо друго, турена е всичката тази фразеология и толкова много имена само затова, защото се е имало за цѣль да се построи или да се създаде нѣкакъдѣ електрическо освѣтление, съ което тѣждѣ малко качакъ иматъ войницитѣ, за които е думата. Друго едно перо. „На прѣдседателя

на домакинската комисия въ 22 пѣши Тракийски полкъ, за изплащане направенитѣ разходи по прѣкратяване явилата се епидемия въ полка — 10.450-59 л.“ Може ли да си прѣдставите този разходъ иначе, освѣнъ за пѣтни и дневни на тия доктори, които сѣ се разхождали отъ София и до София и т. н. 10.000 л. да не се прѣдвидятъ, това може ли да бѣде?

Х. Поповъ: Нѣма ли за Такева колко е взелъ, когато е ходилъ по селата да държи рѣчи?

Н. Константиновъ: Г. Поповъ! Азъ казахъ, че съ външна политика нѣма да се занимавамъ и се надѣвамъ, че съ тази работа ще се заематъ хора по-способни отъ мене. А колкото се касе до разхода, който е направилъ Такевъ за своитѣ агитации, ще Ви моля Вие да изпълните този дългъ.

Х. Поповъ: То го знае цѣлиятъ свѣтъ. Рекохъ Вие да допълните и това.

Н. Константиновъ: Друго едно перо има отъ 25.783 л. пакъ за разни войсковы части, управления и учрѣждения — това е формулата — за изплащане направенитѣ разходи по „купуване и поддържане постелнитѣ прѣдмети“. Менѣ ми се струва, че за тѣзи постелни прѣдмети, за разни седла, торби, зингини и гебра има направенъ специаленъ заемъ отъ стамболиститѣ и тѣзи работи се доставиха отъ Кръзо, доколкото знаа, тъй щото нѣмаше нужда да се прави новъ заемъ за покриването на тѣзи тужди. Друго едно перо отъ 15.099-07 л. „за разни войсковы части, управления и учрѣждения, за поддържане готварскитѣ сѣдове, купуване и поддържане музикантски инструменти, канцеларски разходи, откупуване бани, правене и поддържане такива въ частитѣ; пране дрехитѣ, постелнитѣ и трапезарни мобили (въ Военното училище), разни дребни домашни разходи по пазенето имуществото въ складоветѣ, поправяне рафтове и пирамиди, бѣлосване, дезинфекция, поддържане чистотата въ помѣщенията и други разходи“. Както виждате, едно перо, което е обзело цѣлия воененъ бюджетъ. Азъ нѣма да се спирамъ на по-дребнитѣ пера отъ 2, 3, 5, 6 и 10 хиляди, ще взема само по-крупнитѣ. Напр., има единъ разходъ отъ 13.252-83 л., на прѣдседателя на домакинската комисия въ 8 артилерийски полкъ за доплащане направенитѣ разходи по постройката на казармата на полка. Дѣто ще рече, построяването на казармата въ полка, това е работа, която зависи отъ разрѣшението на полковия командиръ, така че дислокацията на нашитѣ войски зависи не отъ нашия общъ мобилизационенъ планъ, не отъ нѣкакво постановление, което се прави въ Военното министерство, въз основа на това, което иска народната отбрана, а зависи отъ волята на всѣки полкови командиръ, или на всѣки депутатъ, ако щете, както става у насъ, да развежда полковетѣ ту въ този градъ, ту въ онзи; правятъ казарми, разсипватъ болници и т. н. само за кефа на този или на онзи. И тукъ е станала такава работа, че командирътъ на полка е похарчилъ пари и трѣбвало да се платятъ като старъ дългъ.

Не е останало назадъ и Министерството на търговията и земледѣлието прѣвъ течение на 1908 г. Тамъ, напр., вие имате единъ такъвъ разходъ: „Пѣтни и дневни пари на длѣжностни и частни лица, за командировки по служебни работи — 8.497 л.“ Нека се знае, че въ нашия бюджетъ винаги турятъ достатѣчна сума за пѣтни и дневни пари и запасниятъ фондъ винаги отива за пѣтни и дневни пари. Ще рече, че пѣтнитѣ и дневнитѣ пари, това е начинътъ, по който се увеличаватъ заплатитѣ на чиновницитѣ. Второ, премии и възнаграждения, съгласно закона за повдигане ошарството — 5.022-70 л., нѣщо, което не може да не възприеме който и да

бжде отъ насъ. Азъ съмъ голѣмъ поклонникъ на тѣзи премии и възнаграждения, за да може да се засили частната инициатива; но не мога да допусна, че пѣща, прѣдвидени въ закона, не трѣбва да бждатъ прѣдвидени въ бюджета, а трѣбва да се изплащатъ чрѣзъ заеми. Друго едно перо отъ 26.820-94 л. платено на г. Меркадовъ, за доставения фуражъ на закритата Самоковска краварница. Сжщо такова перо на сжщия човѣкъ, Исакъ Меркадо, има пакъ отъ 8.346-71 л. пакъ за фуражъ на Самоковската държавна краварница и се прѣзъ 1908 г. — за Самоковската държавна краварница двѣ пера на двѣ мѣста писани. Азъ не мога да допусна тоже, че това е единъ разходъ, който може да се счете като старъ.

Прѣзъ 1908 г. Министерството на вътрѣшнитѣ работи се е отличило въ сравнение съ прѣдшествующитѣ години. Напр., за канцеларски разноски при околийскитѣ управления — 4.000 л., за наемане помѣщения — 16.000 л., за печатане книжа и пр. — 22.000 л. Други 30.000 л. за командировки по служебни работи, други 23.000 л. за канцеларски разноски на болницитѣ, приютитѣ и пр., други 54.000 л. за храна на болницитѣ, други 42.000 л. за разноски и пжтни пари по вземане мѣрки противъ холерата. Като е работата да се пишатъ като стари дългове, разноскитѣ станали по холерата, нека ви разкажа, че и сега нашето санитарно управление така сжщо си служи за пжтни пари по вземане мѣрки противъ холерата съ единъ кредитъ неимовѣрно голѣмъ. И какво правятъ? Напослѣдъкъ окръжниятъ болниченъ докторъ въ Търновския окръгъ е командированъ по цѣлия Търновски окръгъ да провѣри по всичкитѣ села, колко нужници има насипани съ варъ и колко не. Този човѣкъ ходи вече два мѣсеца въ всѣко село. И като мина завчера прѣзъ Свищовъ, макаръ че въ Свищовъ има епидемия, тифусъ, прѣнесена отъ полка — за което азъ по-сетнѣ ще говоря — взема съ себе си и околийския лѣкаръ, за да отидатъ да обикалятъ селата и въ Свищовска околия, и да провѣрятъ колко нужници има насипани съ варъ и колко не. Очевидно е, че тукъ има желание не да се гони холерата, но да се гонятъ сумитѣ по бюджета, да се гони напълването джобоветѣ съ пари. Тукъ нѣма желание да се направи нѣщо добро, защото това може да стане и чрѣзъ фелдшеритѣ, а тукъ има единствено желание да си натѣпчатъ джобоветѣ съ пари, да забогатѣятъ въ името на санитарното състояние въ страната. Този докторъ — да ви обади още и това — на връщане отъ околията, за да се каже, че е билъ въ Свищовъ и, вѣроятно, да вземе и за тия два километра отъ Свищовъ пжтни пари, качилъ се на файтонъ да отиде отъ единъ хотелъ до другъ. По пжти случайно го видѣхъ — казаха ми, че е той — и му посочихъ, че сега при построяката на пристанището, по едно недоглеждане или какво, не знамъ, се е образувала една клоака съ миязми, която трови цѣлия градъ. Въ този новъ каналъ, който сега се строи, е отворена една дупка и отъ нея се парфюмира цѣлия градъ.

Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Какво общо иматъ капиталитѣ съ отговора на тропното слово. Тѣзи работи сж по бюджета; сега не имъ е врѣмето. Много се отдалечихте.

Н. Константиновъ: Моля Ви се, г-не, азъ не Ви зная името, но мисля, че и по бюджета ще имаме врѣме да говоримъ и не ще бждете Вие, който ще ми кажете, кждѣ имамъ право и кждѣ нѣмамъ.

Министъръ-прѣдседателъ И. Гешовъ: Това е работа на г. прѣдседателя.

Н. Константиновъ: Азъ, г-да, изнасямъ тукъ прѣдъ васъ факти да чуете, азъ не правя тукъ лицеприятие,

не дира тукъ какво ще мислятъ заради мене, азъ тукъ не събирамъ избиратели, не държа рѣчь за публиката, не държа рѣчь за галерията, а държа рѣчь за васъ, да видите какво става въ България и да знаете какво трѣбва да правите утрѣ съ бюджетитѣ. (Ржкоплѣскане отъ болшинството) Та, искамъ да ви кажа, тия двама доктори отидоха при тази клоака, и какво мислите рѣшиха? Рѣшиха околийскиятъ лѣкаръ да отиде да докладва на окръжния хигиенически съвѣтъ въ Търново, и тогава да командироватъ него заедно съ окръжния управителъ, да дойдатъ обратно въ Свищовъ на смѣтка на окръжния съвѣтъ да прѣгледатъ тази клоака, да се върнатъ наново да докладватъ на хигиеническия съвѣтъ, за да вземе той мѣрки и да види какво трѣбва да се направи. Вие виждате какви сж тѣзи бюрократически приеми, какъ мислятъ тѣзи хора да прѣкратятъ епидемията и какъ у насъ се пази здравство на българския народъ. Пази се здравето на българския народъ само на книга, а цѣлѣта е само да се събиратъ пари, да забогатѣватъ за смѣтка на българския народъ.

Този списъкъ отъ три милиона 300 и толкова хиляди лева има дългитѣ свои подробности и азъ не бихъ могълъ да ви го изчета. Види се, защото той е тожкозъ дългъ, Народното събрание прѣзъ 1910 г. не се е занимало да го прочете, а така въ петъ дена го е направило законъ и, главно, законъ, който ще уреди изплащането на стари дългове чрѣзъ заемъ. Нека ви допълня накрай само това, че въ тѣзи суми по Министерството на общественитѣ сгради, пжтищата и съобщенията има единъ дългъ списъкъ за пжтни и дневни пари, за километрически възнаграждения, за наемъ на помѣщения за пощитѣ, и за прѣнасяне на пощитѣ. Тѣзи суми възлизатъ на една почтена сума, макаръ че сж писани по 100, по 200, 300, 500, 1.000 до 6 хиляди лева. Но и тукъ азъ мисля, че народното прѣдставителство не си е дало трудъ да проучи въпроса и да покаже, че не съ заеми се изплащатъ стари дългове, а въ добавъкъ и Смѣтната палата не е обърнала надлежното внимание. И не го е обърнала затуй, защото, както ви казахъ, тя не се ползува напълно съ своитѣ права, а е сложена като едно излишно отдѣление въ Министерството на финанситѣ. Ако това би било тѣй, както прѣдписваше нашата конституция, ако българскитѣ Народни събрания застъпваха напълно правата си, ако тѣ дѣйствително щадѣха всѣки единъ сантимъ, който се разпилѣва или злоупотрѣблява, не бихме имали и слѣдующия случай. Прѣзъ 1910 г. съ указъ № 52 отъ 23 юний и съ платежна заповѣдь № 3.980 отъ 2 юлий сж дадени 30.000 л. за съграждане санаториума „Фердинандъ I“. Не е това важно, важното е, че тѣзи пари сж отпуснати по чл. 126 отъ конституцията, а вие знаете, че този членъ говори така: „Когато за нѣкои статии по бюджета нѣма прѣдвиденъ специаленъ кредитъ или този кредитъ не е достатъченъ, и не може да се свика Народното събрание, тогавъ князътъ или царътъ има право да разрѣшава разходи, по прѣдложеніето на надлежния министъръ, до единъ милионъ лева“. Дотолкозъ ли е била голѣма нуждата и дотолкозъ ли не можеше да се прѣдвиди, та тѣзи 30.000 л. трѣбваше да се изтеглятъ по такъвъ начинъ? Не е ли това ясно доказателство, че Смѣтната палата, която е визирила тази платежна заповѣдь, е била или слѣпа или се е намирала прѣдъ единъ свѣршенъ фактъ, или се е намирала подъ друга заповѣдь или тежестъ на нѣкое министерство, което е турило Смѣтната палата подъ своя заповѣдь, подъ свое наблюдение, подъ свой контролъ, намѣсто самото министерство да се намира подъ контрола на Смѣтната палата. Азъ четохъ недавно въ единъ отъ вѣстниците: (Чете) „Въ послѣдното десетилѣтие страната прѣживѣ всевъзможни, избѣжни и неизбѣжни фази, докато най-

подиръ се оформи съзнанието въ необходимостта да се поставятъ начело двѣ отъ най-силнитѣ партии, за да прокаратъ необходимитѣ реформи въ държавното управление, които да гарантиратъ на страната по-нататъшната еволюция. Ако това е истина и ако тъй трѣбва да се направи, мислите ли, че е умѣтна заблѣжката, която ми направи господинътъ отъ онази страна? (Сочи въ дѣйствицата она народенъ прѣдставителъ, който го прѣжксна прѣди малко). Азъ мисля, че всѣки единъ отъ насъ трѣбва да каже тукъ, имонно при този случай, какво мисли българскиятъ народъ, какво желае българскиятъ народъ, отъ какво тегли българскиятъ народъ, дѣ е злото, отъ което ние всинца трѣбва да се пазимъ и да дадемъ възможностъ на правителството да го подпомогнемъ, да може то дѣйствително да отговори на тази мисль, тъй удачно написана. И ако ние имаме търпѣнието да слушаме въ различни аудиторни и да четемъ въ различни вѣстници за поскъпването на живота, за необходимостта да се увеличатъ заплатитѣ на чиновницитѣ, за необходимостта да се дадатъ квартирни пари на чиновницитѣ въ София, за необходимостта да се поддържа това положение, каквото е било досега, да се плащатъ на офицеритѣ отъ софийския гарнизонъ добавъчни по 300 л.; ако мислите, че всичко това е необходимо да се тури и да се поддържа и занаяпрѣдъ, то позволете ми да ви попитамъ, не намирате ли за умѣтно по сѣщитѣ съображения за поскъпване на живота, по сѣщитѣ съображения за нуждитѣ на живота, по сѣщитѣ съображения за поскъпване на съѣстнитѣ продукти, да се увеличи и нормата, която се дава на българския войникъ за храна? Какъ така на тѣзи господа, които се занимаватъ съ въпроса за поскъпване на живота, за увеличението на заплатитѣ имъ дохожда на умъ за себе си, дохожда имъ на умъ за комшията, дохожда имъ на умъ за брата, дохожда имъ на умъ за приятеля, дохожда имъ на умъ за приятелката, а не имъ дохожда на умъ за българския войникъ, който въ течение на 20 години стои съ единъ и сѣщъ окладъ 40—45 ст. (Ръкоплѣскане отъ болшинството). Не се ли сѣтиха въ тѣзи години да му дадатъ и нему нѣкакви добавъчни? Азъ имамъ тукъ смѣтката — ще имамъ случай да говоря въ послѣдствие и по нея, когато му дойде редътъ — отъ която се вижда, че не може да стане варката съ тѣзи продукти, прѣдвидени въ закона, за по-малко отъ 61-1 ст. Имаме срѣдно 40—45 ст. окладъ въ течение на толкозъ години, а въ течение на тѣзи години ние нѣколко пъти вече увеличихме заплатитѣ на офицеритѣ и заплатитѣ на чиновницитѣ по това или онова вѣдомство. Какъ можете, напр., да си обясните, г-да, че за отоплението на войницитѣ се прѣдвиждатъ по бюджета 4—5 хиляди лева на полкъ, когато, ако се направи точна смѣтка, при най-голъма икономия, за най-малко 50—60 печки въ полка, ако турите по единъ левъ на день на печка за отопление, вие ще имате единъ разходъ отъ 10.800 л., а ние се задоволяваме само 4—5 хиляди лева да впишемъ въ бюджета? И тѣзи 4—5 хиляди лева кѣдѣ отиватъ, мислите? Да отопляватъ кашцеларитѣ, цейхауза и, може-би, кашата на фелдфебела или на пѣкой унтеръ-офицеръ, който живѣе близо до казармата. Като повдигатъ въпроса за петицїието на капитанитѣ и майоритѣ, за едно увеличение на заплатитѣ имъ по силата на закона, едноврѣменно съ туй повдигатъ въпроса и за увеличението заплатитѣ на унтеръ-офицеритѣ. Менѣ ми е много жалъ, че съмъ принуденъ да ви прочета една статия, написана въ „Военни извѣстия“ отъ майоръ Разуканова, който, като прави смѣтка, колко получаватъ унтеръ-офицеритѣ и колко би трѣбвало да получаватъ, забравилъ е да смѣтне, че унтеръ-офицеритѣ получаватъ даромъ обѣкло и помѣщение и освѣтъ, туй получавайки порционни пари,

хранятъ се отъ казана на редовитѣ. Ама това: да се заблуждава по този начинъ общественото мнѣние, за да се изтрѣгнатъ отъ народното прѣдставителство пари само за лична полза, безъ да се гледа обществената нужда, ако не повече, то може да се нарече по български едно безсрамие. Азъ имамъ тукъ блѣжки и отъ други вѣдомства; имамъ блѣжки и отъ други офицери, но азъ ще се възползувамъ отъ тѣхъ да говоря тогава, когато ще разсуждаваме по този въпросъ при дебатитѣ по бюджета и въ бюджетарната комисия.

Сега азъ искамъ да се спра на другъ единъ въпросъ: върху тази наша небрѣжностъ, върху тази наша безогледностъ въ работитѣ, които ставатъ въ държавата и около насъ. Вие сте свидѣтели, г-да, че въ България въпроситѣ не се разрѣшаватъ, за да се изпълняватъ, но се изпълняватъ за да се разрѣшаватъ. Народното събрание винаги се намира прѣдъ извършени факти и то е длъжно да дава суми, за да не става зягъ това, което е направено дотогазъ. За да не бѣда голословенъ, азъ ще ви посоча на нѣколко такива примѣра. Въ Варна се строи единъ аквариумъ; той струва нѣщо около 300 хиляди лева; чувамъ, че и тази година се прѣдвиждатъ за него нови 80 хиляди лева — и това е само за неговото доизкарване; толкозъ ли бѣше голѣма нуждата отъ този аквариумъ? И ако попитате, по чия инициатива министерството строи този аквариумъ, не ще може да ви отговори никой. Министерството на общественитѣ сгради, пѣтищата и съобщенията строяло аквариумъ въ Варна, но кой го е поискалъ отъ него — не се знае. Едни казватъ, че Министерството на просвѣтата го е поискало; други — че Университетътъ го е поискалъ; но Министерството на търговията и земледѣлието хаберъ нѣма отъ тази работа, макаръ тя да се отнася до него.

Д. Ганчевъ: Съ тия 380 хиляди лева щѣхме да купимъ 100 вагона.

Н. Константиновъ: Но азъ нѣма да се спра само дотукъ, г-да; азъ ще ви посоча и други случаи. Неуже-ли толкова голѣма бѣше нуждата, што българскиятъ народъ да построи тази скъпа Синодална палата, за която и сега имаме прѣдвидени въ бюджета на Министерството на общественитѣ сгради, пѣтищата и съобщенията разходи за картини? Неуже-ли толкова бѣше наложителна нуждата да се построи това салтанатлия рисуващо училище за 1 милионъ лева и другото — за 1 милионъ лева? Въ България ние нѣмаме пѣтища, нѣмаме мостове; за каква сила на армията можемъ да говоримъ, когато не можемъ да извадимъ нашитѣ топове изъ складоветѣ и да ги прѣнесемъ отъ едно мѣсто на друго, а строимъ тия луксове, тия салтанати, съвършенс непотрѣбни. Нашето разсипничество отива още по-нататѣкъ. Ние не искаме да се интересуваме какво става въ България; вѣтъ отъ това, което ни прѣдложатъ министритѣ, ние не искаме да знаемъ какво става. Народнитѣ събрания досега сж гласували само туй, което искатъ министритѣ; тѣ само сѣ произнасяли върху него. А това, което е въ свѣръзка съ прѣжнитѣ искания на министритѣ, за него и дума не става. Ние сме едни готовановци, ние сме такива, за които дѣйствително биха ни казали единъ день, че се събираме тукъ само да приказваме и да вземаме по единъ наполеонъ на день. Но азъ мисля, че това врѣме вече мина и сега е врѣме на нова ера, както ни казва тронното слово, и ние трѣбва да видимъ какво трѣбва да се прави. Мислете ли вие, че не се сѣе корупция съ тѣзи наши бюджети, които съществуватъ вѣтъ отъ Народното събрание? Ами че бюджетътъ на Българската народна банка, бюджетътъ на Земледѣлската банка, бюджетътъ на Светия синодъ, ако щете — това е

работа на българското Народно събрание, то трябва да ги разглежда и приема; защото само тогава ще има какво-годи единство въ заплатитѣ, ще има съравнение, ще има и успѣхъ въ работата. Какво става у насъ? Намъ е възложено да разглеждаме само тия бюджети, които ни даватъ министритѣ, а останалитѣ бюджети ги нареждатъ по канцеларитѣ и надлежниятъ министъръ ги утвърждава по пълномощие отъ Народното събрание. Ние прѣминахме една ера на пълномощинско Събрание — не трябва да се повръщаме пакъ къмъ него. Азъ мисля, че добръ е всичкитѣ тѣзи бюджети да се разискватъ и приематъ отъ насъ; нека правителството въведе това правило за въ бъдеще, щото бюджетитѣ и на Народната банка, и на Земледѣлската банка, и на Кооперативната банка, и на Светия синодъ, както ви казахъ по-рано, да минаватъ отъ тукъ. Тогава нѣма да има такова фаворизиране, каквото има сега; тогава ще можете да намѣрите добри чиновници по всичкитѣ вѣдомства; тогава нѣма да има това напрътваряне на чиновницитѣ да отиватъ въ Българската народна банка, защото тамъ заплатата е поголѣма, отколкото въ Земледѣлската банка; тогава ще намѣрите способни учители, защото ще имате хора, които нѣма да бѣгатъ отъ учителството; тогава ще намѣрите способни сѣдии, защото ще турите въ еднаквостъ заплатитѣ споредъ труда, споредъ знанията, споредъ работата на всѣкого.

Но ние трябва да отидемъ още по-нататъкъ. Нашата Кооперативна банка съществува, наистина, на основание единъ законъ. Тя още не се е консолидирала; за нея има още много да се каже, да-ли тя ще се консолидира, и да-ли тя въобще ще съществува за въ бъдеще. Или тя ще си остане занаяпрѣдъ като едно свѣрталище на чиновници отъ падналата отъ власт партия, които сж изгонени, или ще бѣде едно кредитно учрѣждение необходимо за държавата. Какво върши тази банка? За да осигури своето съществуване и тя строи, редомъ съ театъра, едно здание, което ще струва 600 хиляди лева, ако не и повече. Тя още не се е консолидирала, още не се знае, да-ли тя ще съществува, а между тѣмъ тя прави разходи. И какво правятъ раководителитѣ на тази банка? Опрѣдѣлятъ заплатитѣ си както искатъ, изплащатъ градобитнината както искатъ — по чисто партизански съображения. Така тѣ ще компрометиратъ най-доброто нѣщо, ще компрометиратъ най-полезната работа, най-полезното прѣдприятие, именно, осигуровката противъ градобитнината, сѣщо тѣй, както го компрометираха въ самото начало. И защо е съществуването на тази Кооперативна банка, не мога да си обясня. Когато дойдемъ да говоримъ по нея, азъ имамъ достатъчно основания, за да кажа тогава, че тя е съвършено излишна, даже вредна. Ако щете, срѣщу нея има ропотъ отъ цѣлото земледѣлско население не само затуй, че го обременяватъ съ извънредно тежки формалности, ами още и затуй, защото селянитѣ се боятъ, че ще задлъжнятъ и на една нова Кооперативна банка, вънъ отъ това, че сж задлъжнѣли и на Земледѣлската банка, и на разни търговци, та ще стане нужда да се роди друга една банка, която да ги издѣлжава на всичкитѣ тия банки и търговци. Това е една игра съвсѣмъ неопотребна. И доколкото азъ мога да сѣдя, тази банка се създаде по чисто партийни съображения и по капризъ, за да се събори единиятъ земледѣлски съюзъ, а да възтържествува другиятъ земледѣлски съюзъ — тамъ дѣто азъ не съмъ прѣдседателъ, тамъ не бива да има нищо и т. н. — мотиви съвършено нерезонни и съ нищо неоправдани.

Наистина, г-да, ако вие сега се вгледате въ операциитѣ, които вършатъ клоноветѣ на Българската земледѣлска банка, както въ провинцията, така и тукъ, вие ще видите, че тѣ нѣматъ работа — тѣ

иматъ чисто и просто такава работа, която не е тѣхна. Българската земледѣлска банка прави прѣводи, тя се занимава съ купуване и продаване на чекове, тя се занимава съ комисиони, тя върши и други работи, съвършено не отъ нейното вѣдомство — работи, които трябва да принадлежатъ само на Българската народна банка; но това е създадено само затуй, за да се прави конкуренция отъ едното кредитно учрѣждение на другото. Азъ мисля, че г. финансовиятъ министъръ, който регулира кредититѣ, ще вземе актъ отъ моитѣ думи и ще се погрижи самъ да внесе законопроектъ за прѣмахването на Кооперативната банка, а Земледѣлската банка да остане на онай висота на своето положение, на каквато тя трябва да бѣде; азъ мисля, че той ще трябва да регулира земледѣлския кредитъ чрезъ Земледѣлската банка, а търговския кредитъ — чрезъ Българската народна банка. Това е право и това трябва да бѣде. Останалитѣ банки, които биха се създали, трябва да бѣдатъ частни банки, чрезъ които да работятъ Българската народна банка и Българската земледѣлска банка, а съвсѣмъ не е работа на правителството да създава държавни банки, които да прѣчатъ една на друга или да се конкуриратъ една друга и въ слѣдствие на туй да раздаватъ кредитъ и да образуватъ батакнии въ страната, било земледѣлци батакнии, било търговци батакнии. (Ръкоплѣскане отъ болшинството)

Специално по Българската народна банка не ще се впусна сега да говоря повече, но азъ не виждамъ резултата отъ този рапортъ, който се направи прѣзъ 1902 г. по рѣшение на Народното събрание; Българската народна банка не е тръгнала въ този пѣтъ, по който трѣбваше да върви. Нѣма да влизамъ, както казахъ, въ тѣзи подробности, за да не си навлѣка гнѣва на управляющитѣ въ Българската народна банка, както това стана съ единъ търговецъ отъ Свищовъ, комуто закриха текущата смѣтка, помъ пристигна въ Свищовъ, само затова, че той е говорилъ противъ Българската народна банка, че въ нея ставатъ нѣща, които не могатъ да се търпятъ, че той е казалъ, че когато е въпросъ да се опростятъ 23 ст. данъкъ на една сиромашкина, трябва да се изпѣлнатъ хиляди формалности, а когато трябва да се опростятъ съ хиляди левове дългъ на пѣкои нарочно създадени батакнии, минаватъ се въ Българската народна банка подъ смѣтката на загуби и печалби. Управляющитѣ Българската народна банка не сж се побояли, че банката ще загуби тия 6.000.000 л., за които този търговецъ отъ Свищовъ е говорилъ: че варненски банкери съ подписитѣ на своитѣ чираци въ Варна сж изтеглили отъ Българската народна банка, Варненскиятъ клонъ, 6.000.000 л., които и досега били останали открити.

Министъръ-прѣдседателъ И. Гешовъ: Кой е този търговецъ?

Н. Константиновъ: Г. Екимовъ. Не искамъ да го защитавамъ, но знамъ, че туй бѣше станало: още човѣктъ не бѣше слѣзълъ отъ файтона и му донесоха извѣстие, че му закриватъ смѣтката. Това бѣше едно дребнаво отмѣщение.

Министъръ П. Абрашевъ: Това кога бѣше?

Н. Константиновъ: Прѣзъ последната година отъ управлението на демократитѣ.

Министъръ П. Абрашевъ: На г. Екимова, народниятъ прѣдставителъ ли?

Н. Константиновъ: Да, народниятъ прѣдставителъ.

Министъръ П. Абрашевъ: Чудна работа!

Н. Константиновъ: Той бѣше, който говори тукъ противъ Българската народна банка.

Д-ръ В. Радославовъ: Има хасъ и съ Васъ да стане това.

Н. Константиновъ: Азъ нѣмамъ този страхъ, защото живѣя съ малко пари и съ голѣмо спокойствие; не правя дългове и нѣмамъ отъ кого да вземамъ. (Общъ смѣхъ) И не трѣбва ли, дѣйствително, българското Народно събрание да обърне внимание, какво става въ тая Българска народна банка? Не е ли дълженъ г. финансовиятъ министъръ да се погрижи за това кредитно учрѣждение, което само по себе си е едно държавно учрѣждение *par excellence*? Ами че ние сме дали право на тази банка да издава банкноти, срѣщу които тя не ни плаща никаква лихва, а между тѣмъ тя отпуща банкноти до 80.000.000 л.; а срѣщу тия 80.000.000 л. банкноти тя ни дава отъ своитѣ приходи единъ годишенъ приходъ нѣщо единъ милионъ и половина до 2 милиона.

Министъръ-прѣседателъ И. Гешовъ: Сега банкнотитѣ сж за 125 милиона лева.

Н. Константиновъ: Ако сега тия банкноти сж за 125 милиона, азъ бихъ попиталъ: ако допуснемъ, че Българската народна банка има постоянно въ циркулация 100.000.000 франка банкноти, тия милиони франкове баремъ по 5% лихва не сториха ли досега 5.000.000 л. лихва? Но управляющитѣ на Народната банка не ни плащатъ никаква лихва, а между тѣмъ тия господа, когато правятъ смѣтка на края на годината, хичъ не ги е срамъ да отдѣлятъ своитѣ тантиеми напълно толковъ, колкото сж писани въ закона, а за държавата даватъ каквото остане — и то кога? — слѣдъ като покрийтъ смѣтката на всички батакчин отъ този запасенъ фондъ, който тѣ сж турили специално за тия батакчин, на които тѣ умнишлено раздаватъ пари. (Нѣколкомина отъ болшинството ржкоплѣскатъ)

Д-ръ В. Радославовъ: Това е стара история. Не говорете така, за да не закриятъ и Вашата текуща смѣтка.

Н. Константиновъ: Додѣто, г. Радославовъ, не се разрѣши този въпросъ, азъ сѣ ще имамъ право да говоря, додѣто бѣда живѣ.

Прѣседателствующъ М. Маджаровъ: Моля правете смѣтка, г. Константиновъ, че врѣмето, опрѣдѣлено за говорене, така се губи.

Н. Константиновъ: Азъ намирамъ за добръ, г. прѣседателю, понеже имамъ още да говоря, да остане за понеделникъ да продължа.

Министъръ-прѣседателъ И. Гешовъ: До 7 ч.

Прѣседателствующъ М. Маджаровъ: Има още четвъртъ до 7 ч., така че можете да говорите.

Н. Константиновъ: Зная, г. прѣседателю, но ако азъ забавлявахъ Народното събрание съ работи, свършено неопотрѣбни и ненужни, бихте имали право да ми обърнете вниманието, но азъ намирамъ за добро и полезно, както за Народното събрание, така и за държавата, така и за министерството, да кажа тия нѣща, защото, може-би, ще се намѣрятъ хора, които по необясними за мене причини, не ще смѣятъ да ги кажатъ.

Прѣседателствующъ М. Маджаровъ: Добръ, добръ.

Н. Константиновъ: Пропуснахъ отпапрѣдъ, г-да, да обърна вниманието на Народното събрание на слѣдующето: напнитѣ синове изплащатъ своя кръвонъ данъкъ чрѣзъ войската повинностъ, но тѣ плащатъ като данъкъ още нѣщо. Шомъ влѣзнатъ въ казармата, първото условие е да донесатъ едно сандѣче, а то струва 2—3 л.

С. Пипевъ: 5 л.

Н. Константиновъ: Подиръ туй, по разпореждането на началството, тѣ сж длъжни да донесатъ съ себе си 2 ризи, 2 чаршафа, 2 възглавници, 2 чифта царвули, матара за вода и за поправка на ботуши имъ взематъ по 1-50. Туй заедно съ сандѣчето струва 41 л. То е единъ данъкъ, който войникътъ плаща, безъ да го питатъ отдѣ е, какъвъ е, състоятеленъ ли е, бѣденъ ли е. Подофицерътъ иска това отъ войника, защото такава била заповѣдта на началството, а заповѣдта на началството е законъ. Напр., въ заповѣдта на началството стои, че тия ваши стомни тамъ трѣбва да бѣдатъ покрити съ кърпички и началството си заминава, безъ да иска да знае, че тия кърпички струватъ пари. Подофицерътъ ги иска отъ солдатитѣ; той имъ взема по единъ гологанъ, за да купи кърпички. Не стига това, но всѣки войникъ получава своя билетъ за въ случай на мобилизация и на гърба на този билетъ е написано слѣдующото, че той е длъженъ да вземе съ себе си: (Чете) „1) единъ ямурлукъ (япанджакъ); 2) един здрави горни панталони (гащи); 3) двѣ долни ризи; 4) два чифта долни гащи; 5) два чифта партянки (платени за лѣтно врѣме и вълнени за зимно врѣме); 6) единъ чифтъ здрави отъ бѣла аба навуца за царвули и черни козени върви; 7) единъ чифтъ здрави царвули или ботуши; 8) двѣ кърпи за лице (пош-кири) и двѣ за носъ; 9) една манерка за вода, до едно кило; 10) игли и копчета въ торбичка; 11) гробенъ, огледалце и сапунъ въ торбичка; 12) четка, вакса и лой за краката, всичко въ торбичка; 13) една лъжица, кутийка съ солъ и двѣ торбички за принадежноститѣ на пушката; 14) единъ поясъ (само ако е привикналъ да носи такъвъ), и 15) зимно врѣме една фланела или антерия. Освѣнъ това длъженъ е да вземе още петъ килограма прѣсето брашно и два килограма вариво (фасулъ, орисъ, булгуръ или леща), които продукти ще му се изплатятъ веднага по газарнитѣ цѣни“. За това съобщение се иска отъ него разписка, че той го е получилъ и ако той не донесе тия нѣща, екзекуторътъ или съдебниятъ приставъ е на вратата; той е подофицерътъ. Какво ще трѣбва да направи слѣдъ това, като плаща този данъкъ? Ще приплати на своя баща, а баща му ще отиде при нѣкой зеленчаръ-лихваринъ, ще продаде 2—5 кила жито, сеченикъ, мисиръ или оризъ и по такъвъ начинъ той ще задлъжниче, а докато дойде синчетъ му, този дългъ ще стане 1.000 л., ако не и повече, и синътъ ще завари баща си сиромашъ, а и той ще осиромашее веднага, защото ще трѣбва да плати тия пари. Етс, това е положението. Иматъ ли законно основание тия искания или не, можете сами да сждите. Но даже ако трѣбваше всѣки единъ войникъ да направи това нѣщо, азъ мисля, че държавата, която взема тогава сина като данъкъ, длъжна е да му даде всичко. Не стига че хората напущатъ своето жилище, своето спокойствие, своята търговия, своя занаятъ, своя имотъ и отиватъ да запазятъ отечеството отъ външни врагове, да запазятъ и спокойствието на тия, които не сж войници, а още въ добавъкъ на това да ги облагаме съ такъвъ данъкъ, и съ туй да ги задлъжаваме и правимъ просяци. Това е свършено нерезонно и неумѣстно. Азъ обръщамъ вниманието на туй, и понеже слушамъ, че ще бѣде внесенъ законопроектъ за въоръжаванитѣ сили, за разглеждане отъ Народното събрание, азъ ви моля да се съгласите да се впише това, което ви

казахъ, като запрѣщение — да не се взематъ такива нѣща. За да търся сегашнитѣ билети и тия покани ми даде поводъ обстоятелството, че прѣди нѣколко години ми се падна една такава покана отъ единъ войникъ кавалеристъ; не стига това, че човѣкътъ е 45-годишенъ, когато му я носятъ, че той не е самъ, ами е за друго лице — не може да се разпери човѣкътъ — взеха му разписка, че е получилъ поканата, та освѣнъ тия нѣща, които ви изброихъ, искаха му още да носи съ себе си: едно седло, една торба, единъ чифтъ зенгии и едно гебре — оставаше само да вземе единъ топъ на гърба си и него да занесе. (Общъ смѣхъ)

Искамъ да кажа само нѣколко думи по въпроса за посѣпването на живота. Посѣпването на живота у насъ не е само въ слѣдствие на това, че държавата е обрѣменила съ даждие съѣстнитѣ или консомативнитѣ продукти за храна или за питие; не е само въ слѣдствие на общото посѣпване на живота въ цѣла Европа, но това посѣпване у насъ е свършено неоправдано и прѣдизвикано отъ чрѣзмѣрното наше напѣване да стѣпемъ по-европейски отъ европейцитѣ. И ако нашитѣ чиновници въ София претендиратъ, че тѣ сѣ по-малко или недостатъчно платени, защото животътъ въ София посѣпналъ, имамъ честъ да ви заявя и да помоля онѣзи отъ васъ, които не знаятъ това нѣщо, че скѣпотията въ България е всеобща, а не само тукъ, въ София, да го проверятъ. Ако вие тукъ плащате по 10—12 л. за кубически метъръ дърва, това е почти навсѣкѣдъ изъ България. Може-би, на балкана дървата сѣ по-евтини, но затуй пъкъ шекерътъ или другитѣ продукти, напр. брашното, сѣ по-скѣпи. Въ всѣки случай, скѣпотията е обща и ако трѣбва да се разубѣшава този въпросъ за повишение на заплатитѣ, това трѣбва да стане общо за всѣкѣдъ и за всички. А пъкъ колкото се касае до 300-та лева, прѣдвиджани въ бюджета и плащани досега на офицеритѣ отъ софийския гарнизонъ, това е свършено неумѣстно. Ако трѣбва да се дадатъ гарнизонни пари на нѣкой гарнизонъ, то този гарнизонъ ще бѣде не софийскиятъ, а по всѣка вѣроятностъ ще бѣде гарнизонътъ въ Търново-Сейменъ или този въ Казанлъ-агачъ, тамъ, дѣто хората не могатъ, дѣйстви-телно, да намѣрѣтъ квартира, макаръ и да искатъ да платятъ. Ако сѣдимъ, че само тукъ квартиритѣ били по-скѣпи, то не е вѣрно. Въ Русе квартиритѣ сѣ толкова скѣпи, колкото навсѣкѣдъ изъ България. Разбира се, ако ние искаме да живѣемъ въ палати, ще платимъ повече пари. Но къмъ всичко това нека прибави още слѣдующето. Чиновницитѣ, специално въ София, не сѣ доволни само отъ единствената своя заплата, прѣдвидена по бюджета. Тѣ си иматъ и побочни заплати. Тѣ участвуватъ въ комисии и получаватъ заплата, тѣхъ ги командироваатъ и имъ даватъ пѣтни и дневни, които, както вие виждате, се изплащатъ не само по бюджета, но и въ видъ на стари дългове съ заеми. По такъвъ начинъ тѣ увеличаватъ своята заплата дотолкова, доколкото вие, може-би, не ще повѣрвате. Ще ми позволите по този случай да ви дамъ малки свѣдѣния, отъ които се вижда, че не сѣ малки, ами сѣ даже много голѣми заплатитѣ на служителитѣ на държавата, които най-много вдигатъ гюрултия, че не били добри платени, и които образуватъ по единъ, по два съюза, по три, по четири корпорации въ своя кръгъ, които сѣ причина да се създаде съюзътъ на съюзитѣ. Това се касае до

чиновницитѣ по желѣзницитѣ. Тѣ сѣ именно, които сега се занимаватъ съ този въпросъ, или които сегасега тревожатъ общественото мнѣние, които даватъ поводъ за различни реферати на различни събрания и които даватъ поводъ и на други чиновници, като ги подкороствуватъ, за да може да се направи нѣщо — да изнудятъ българското Народно събрание да имъ увеличи заплатитѣ. И азъ мисля, че ако съюзътъ на съюзитѣ има право да иска, то българското Народно събрание има право да заповѣда. То ще регулира правоотношенията между данъкоплатцитѣ и чиновницитѣ. Народното събрание е длъжно да не ошети едни, да не ошети и другитѣ. Народното събрание трѣбва да бѣде справедливо. Въ този редъ на мисли азъ се постаряхъ да изуча сегашното положение на тия чиновници. Ето какво е то. Най-напрѣдъ азъ ще кажа за тия чиновници, малчинисти, които именно, ако помните, по време на стачката оставиха котлитѣ на локомотивитѣ пълни съ вода, за да унищожатъ тия локомотиви, за да ги поврѣдятъ умишлено, въ слѣдствие замръзването на водата, защото тѣ нѣмаха за цѣлъ да искатъ само подобрене на заплатитѣ си, ами имаха за цѣлъ, както се вижда, да направятъ и пакостъ на държавата. Тия чиновници се раздѣлятъ на 10 класа. Тѣ получаватъ слѣдующитѣ заплати: 4.500 л., 4.200 л., 3.900 л., 3.600 л., 3.300 л., 3.000 л., 2.700 л., 2.400 л., 2.220 л. и 1.800 л. Но забѣлжете, че отъ VI, отъ VII класъ пататъкъ, тия, които получаватъ отъ 2.700 л. нагорѣ, изпълняватъ и други длъжности по движението. Тия хора, сѣпнѣ тази заплата, получаватъ на годината най-малко 860 до 1.080 л. километражъ и, освѣнъ тия пари, тѣ получаватъ отъ икономия на ваглища годишно по една сума срѣдни отъ 920 до 1.040 л. Ако вие вземете срѣдната заплата 3.600 л. и прибавите къмъ нея 900 л. срѣдно за километражъ, ставатъ 4.500 л. и прибавите още 1.000 л. отъ икономия, ставатъ 5.500 л., които получава единъ малчинистъ отъ IV класъ.

Прѣдседателствующъ М. Маджаровъ: Моля, г. Константиновъ, спрете до тукъ. Понеже часътъ е 7 и вие не сте свършили, ще продължите рѣчта си въ слѣдующето засѣдание.

Н. Константиновъ: Добръ.

Прѣдседателствующъ М. Маджаровъ: Г-да! Прѣди да се вдигне днесъ засѣданието, трѣбва да ви съобща, че сѣ постигнали още четири бюджетопроекта: на Военното министерство, на финанситѣ, на желѣзницитѣ, пошитѣ и телеграфитѣ и на народното просвѣщение. Азъ мисля, че тѣ ви сѣ раздадени вече. Има думата г. министъръ-прѣдседателъ.

Министъръ-прѣдседателъ И. Гешовъ: Г. г. народни прѣдставители! Прѣдлагамъ да се вдигне засѣданието и слѣдующето засѣдание да стане въ понеделникъ въ опрѣдѣления часъ съ сѣщия дневенъ редъ.

Прѣдседателствующъ М. Маджаровъ: Приема ли Събранието това прѣдложение?

Отъ болшинството: Приема се.

Прѣдседателствующъ М. Маджаровъ: Вдигамъ засѣданието.

(Вдигнато въ 7 ч. вечеръта)

Прѣдседателствующъ подпрѣдседателъ: М. Маджаровъ.

Секретари: { **Н. Начевъ.**
 { **Д-ръ К. Провадалиевъ.**

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гълъбовъ.